

När vågen kommer

Studier av och reflektioner över svensk katastrofjournalistik

Louise Josborg och Karl Martinsson

termin 3

Journalistlinjen

institutionen för journalistik och masskommunikation

Göteborgs Universitet

Version 2

Innehåll

Undersökningen

- Sid. 3 Inledning
- Sid. 4 Undersökningens syfte och frågeställning
- Sid. 5 Metod, källmaterial och avgränsning
- Sid. 6 Resultat, Estonias förlisning
- Sid. 8 Resultat, Tsunamin
- Sid. 11 Diskussion
- Sid. 12 Tolkning
- Sid. 13 Tidigare forskning

Artiklar

- Sid. 14 Katastrofjournalistiken: Paradoxernas högborg
- Sid. 16 Reportrarna berättar: DN
- Sid. 18 Reportrarna berättar: Aftonbladet
- Sid. 20 De drabbade berättar: Kent Härstedt, Estonia
- Sid. 22 De drabbade berättar: Pigge Werkelin, Tsunamin
- Sid. 24 ”Hjälp mig hitta mina barn.” om medialiseringen av katastrofens offer
- Sid. 26 Mediologi, vad är det?
- Sid. 26 Journalisten är käppen i hjulet inte tekniken eller vinstdriften
- Sid. 38 Analys: Den långa svansen: mediologikens död?
- Sid. 30 Slutord

Redaktionen:
Louise Josborg
Karl Martinsson

Ledare

Krisjournalistiken i Sverige har förändrats. Mellan Estoniakatastrofen och Tsunamin blev journalistiken i Aftonbladet mer personifierad. Det visar vi i en kvalitativ innehållsanalys av journalistiken efter de båda katastroferna.

Krisjournalistiken i Sverige är ett inte särskilt utforskat ämne och mycket har hänt de senaste åren. Samtidigt är katastrofen ett av de få tillfällen då journalisterna verkligen sätts på prov och tvingas balansera på gränsen till vad som är okej. Vad vi kommer att se i den här tidningen är det inte alltid alldeles lätt att hålla den balansen.

Den första delen av tidningen är en kvalitativ innehållsanalys av Aftonbladets och DN:s rapportering av två stora svenska katastrofer, Estonia och Tsunamin. Rapporteringen studeras genom teorierna om mediologikens glasögon och stor vikt läggs också vid en ny avhandling vid institutionen för masskommunikation och Journalistik i Göteborg skriven av Liselotte Englund. Analysen syftar till att undersöka om journalistiken blivit mer personifierad och dramatiserad och vad det i så fall beror på.

Nästa del består av reflektioner och intervjuer i ämnet, baserade på samtal med forskare, journalister och drabbade. I en föränderlig tid finns det sällan en enda förklaring på en upplevd förändring. Har förändringar i katastrofrutiner till exempel någon påverkan på den praktiska journalistiken eller är mycket av förändringen bara ett resultat av ny teknik. Vi har försökt täcka de områden där förändring kan ha skett och blickar också in i framtiden. Kommer personifieringen aldrig sluta öka eller ser allting kanske snart helt annorlunda ut?

Alla bilder är från Wikimedia Commons utom pressbilder och faksimiler

Undersökningen

Undersökningens syfte och frågeställning

Under stora kriser sätts journalistiken på prov. Frågor om integritet och sanning ställs på sin spets i konflikter mellan ekonomi och ideal. Även frågor kring syftet med medias rapportering får ny relevans. Den enskilda journalistens roll samt dennes egna avvägningar och gränsdragningar ställs på prov. Hur hanterar och beskriver man människors sorg och ilska, och var drar man gränsen när smärtan är gränslös? Vilka ögonvittnen är pålitliga när människors chockreaktioner kan se vitt skilda ut, och till och med kan misstas för samlat lugn?

Den nya avhandlingen ”i krisens öga” från institutionen för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet (som skrivits av Liselotte Englund) försöker svara på några av dessa frågor. Hon har bland annat intervjuat journalister och redaktionschefer om deras professionella upplevelser av backabranden i Göteborg. I sin avhandling beskriver hon bland annat upplevelser av maktlöshet och

svårigheter att hantera situationen. I en intervju understryker hon nyttan av att höja kunskapsnivån på redaktionerna om krisreaktioner hos människor, för att den journalistiska produkten ska kunna kallas god journalistik. Om svenska journalister lär sig hantera och förstå sina egna reaktioner i katastrofsituationer, kan de också lära sig förstå de drabbades och därmed behandla dem på ett ändamålsenligt och respektfullt sätt.

Å andra sidan har vi mediologien och de krav som den ställer på journalister och den journalistiska produkten. En teori som har sin utgångspunkt i ett medielandskap som präglas av ekonomisk konkurrens, där medierna till varje pris måste locka till sig publiken, vilket i sin tur genererar reklamintäkter. Användbart i en sådan strävan är enligt den norske samhällsvetaren Gudmund Hernes (1983) sex tekniker, som tillämpas flitigt: 1) tillspetsning, 2) förenkling, 3) polarisering, 4) intensifiering, 5) konkretisering och 6) personifiering av

materialet.

Av dessa sex tekniker har undersökningen koncentrerats på den sistnämnda, personifieringen. De övriga teknikerna har bakats ihop, och i undersökningen kallats ”dramatisering”. Journalistik som till stor del baseras på dramatisering och personifiering blir givetvis svår att kombinera med en journalistik som strävar efter sanning och respekt för den personliga integriteten. Man kan här ana en svår paradox och urskilja några tänkbara scenarium.

1. Medierapporteringen av stora katastrofer har blivit mindre personifierad och dramatiserad efter backabranden. Detta på grund av ett bättre krishanteringsarbete och därigenom en större hänsyn till offren.

2. Rapporteringen har blivit mer personifierad och dramatiserad. Detta på grund av en ökad konkurrens och därigenom en accelererande mediologik

3. Inga tydliga skillnader går att hitta.

Undersökningens syfte och frågeställning

Vi har med vår undersökning försökt utreda i vilken riktning journalistiken i Sverige har utvecklats mellan två stora kriser, Estonia (1994) och Tsunamin (2004), mot bakgrund av de olika teoretiska perspektiv som beskrivits ovan. År 1998 inträffade Backabranden i Göteborg. En mycket uppmärksam händelse på grund av att dödsiffran var mycket hög och att alla de drabbade var ungdomar. Medias rapportering efter branden skapade stor debatt om de (som många kallade dem) övertramp i rapporteringen, bland annat i bildmaterialet, som publicerades. Åstadkom debatten några förändringar? I så fall,

märktes den skillnaden vid rapporteringen från tsunamikatastrofen som inträffade sex år efter Backabranden, och skiljde sig tsunamirapporteringen från den vid Estonias förlisning fyra år före branden?

Undersökningen försöker främst svara på om svenska medier inom krisjournalistikens område har blivit mer eller mindre personifierade under de tio år som gått mellan händelserna. Ju närmre journalistiken kommer den enskilda individen desto större risk är det givetvis för övertramp och integritetskränkningar görs mot den man kommer nära. Därför är personifieringsgra-

den en intressant faktor, även om ökad personifiering givetvis inte automatiskt *måste* innebära kränkt personlig integritet.

Efter den första undersökningen börjar analysen. Varför har vi sett den eventuella förändringen? Har debatten efter backabranden påverkat. Eller har användningen av medielogikens grepp tagit överhanden i den journalistiska produkten, med risk för att exponeringen av människor i utsatta lägen ökat? Hur går vår studie ihop med tidigare forskning? Svåra frågor som förmodligen inte har några entydiga svar.

Metod, källmaterial och avgränsning

Undersökningens källmaterial utgörs av rapporteringen i Dagens Nyheter och Aftonbladet dagarna efter estoniakatastrofen 1994 och tsunamin 2004. Händelserna är jämförbara av flera anledningar: Händelserna var båda mycket dramatiska och plötsliga. Ingen längre konflikt hade föregått utan båda katastroferna var mycket oväntade. Båda händelserna inträffade utanför Sveriges gränser vilket resulterade i ett svårt räddningsarbete och svårigheter med att hitta och identifiera döda. Denna förvirring ledde till en liknande kaosartad stämning direkt efter de båda katastroferna. Åtalet omkomna svenskar var också obehagligt lika. 551 personer vid estoniakatastrofen mot 543 i tsunamin. Händelserna har också mer abstrakta likheter i konflikten mellan människa/natur och konflikten mellan den lilla människan och det ofantliga havet. Händelserna var också jämförbara i mediebevakning. De är de två största katastroferna som drabbat Sverige under mycket lång tid och tog båda totalt över nyhetsflödet då de inträffade. Händelserna inträffade tio år från varandra och den senaste, tsunamin, inträffade så pass nyligen att den fortfarande kan vara relevant idag.

Det finns givetvis också skillnader mellan händelserna som måste belysas. Tsunamikatastrofen inträffade mycket längre bort än Estonias förlisning. Många fler överlevde också tsunamin än Estonia, vilket resulterade i ett stort antal fler möjliga ögonvittnen. Oklarheten efter tsunamikatastrofen sträckte också ut sig under längre tid än efter Estonia. Det var länge svårt att veta hur många som skadats och var ens anhöriga fanns. Efter Estonia fick man relativt fort, klara dödslistor och en bättre överblick. Tidsaspekten är också en viktig skillnad. Under de tio år som skiljer de båda olyckorna åt utvecklades tekniken otroligt mycket. Mobiltelefoner och digitalkameror gjorde rapporteringen enklare och ökade stort tillgängligheten på material från allmänheten.

Ett fast antal artiklar med tillhörande bildmaterial, 45 stycken, studerades i vardera tidning, och vid vardera händelse. Följaktligen skiljer sig datum-

märkningen av artiklarna något. Visst kan man diskutera den urvalsmodellen med tanke på de olika skeden som rapporteringen befinner sig ifrån en dag till en annan. Men om valet fallit på att studera rapporteringen under en viss tidsperiod i stället, hade det jämförbara materialet skiftat väldigt mycket i storlek. Både mellan tidningarna och inom tidningarna men också mellan de olika händelserna. Detta på grund av stilistiska skillnader i layouten. Aftonbladets artiklar var till exempel textmässigt mycket kortare än DN:s, men tog upp mycket mer utrymme i tidningen på grund av uppblåsta bilder. DN har mellan de båda händelserna också bytt format från fullformat till tabloid. Med dessa skillnader i åtanke kändes ett fast antal artiklar som den mest rättvisa jämförelsen, istället för exempelvis ett fast antal dagar eller sidor.

De 45 artiklarna från varje tidning och tillfälle är alla stora eller halvstora artiklar som rör händelsen. Artiklar på två spalter eller mindre har valts bort om artikeln inte är huvudartikeln på uppslaget eller sidan. Detta på grund av att det i de lite större artiklarna finns utrymme för vridning och dramatisering som inte finns i de mindre.

Vi har sorterat bort ledare, krönikor och rena listartiklar (exempelvis listor på offer och liknande) på grund av att man knappast kan väga graden av personifiering och dramatisering i dessa artiklar. De två förstnämnda kategorierna är av naturen personliga och arumenterande och kravet på objektivitet finns inte där på samma sätt. Därför är de inte relevanta i jämförelsen. Listartiklar kan knappast heller kallas för journalistiskt material, då det ofta kopierats från myndigheter och publiceras som enbart information, utan bearbetning.

Man hade även kunnat tänka sig en urvalsmodell som grundade sig på ett större material och varit av mer kvantitativ art. Men på grund frågeställningens art föll valet på ett minde källmaterial. Tidsramen för arbetet var här även en aspekt att ta hänsyn till.

Att det blev just Dagens Nyheter och Aftonbladet som valet av källmaterial föll på, beror på vad de represen-

terar. Dels den lösnummerfinansierade kvällspressen där Aftonbladet leder loppet. Dels den något högre ansedda morgonpressen inom vilken Dagens Nyheter utgör ett av de högsta hönsen. Samtidigt finns stora skillnader mellan tidningarnas journalistiska ambitioner och deras målgrupper, vilket gör dem ojämförbara på vissa punkter. Men för att besvara frågeställningen som ligger till grund för det här arbetet kan man jämföra dem båda, eftersom den personliga integriteten är något som är genreöverskridande, och alltså gäller dem båda.

Varje artikel, inklusive tillhörande bild, analyserades utifrån följande frågeschema:

1. Dramatisering

1:1 Finns det en konflikt?

1:2 Är konflikten konkret?

1:3 Får båda sidor komma till tals? Ansvariga – får de utveckla sina ståndpunkter? Har journalisten redan bestämt sig?

1:4 Förekommer värdeord? (från journalisten, offret etc)

1:5 Finns det bilder? Är de dramatiska, känsloladdade?

1:6 Förekommer citatrubriker (från offer, drabbade)?

1:7 Förekommer dramatiska detaljer?

1:8 Finns det grafik?

2. personifiering

2:1 Vem figurerar i texten? Drabbad, ansvarig, annan inblandad?

2:2 Finns det ett case, är caset huvudfokus i artikeln?

2:3 Vad är berättarperspektivet i citat? (Jagform? Annan form?)

2:4 Beskriver citaten känslor, händelseförlopp eller orsaker?

2:5 Finns det bild på person? Är bilden dramatisk, känsloladdad?

2:6 Vilken är intervjumiljön? Hemma, på plats, etc?

Som hjälp i tolkningen av materialet sammanställdes statistik av resultaten. Denna kan dock inte sägas ligga till grund för slutsatserna, eftersom materialet är alltför litet för att tillåta något sådant.

I vår undersökning har vi, grovt räknat, sett två olika typer av artiklar. Den första är den där orsaker behandlas (och i viss mån även kritik). Här kommer experter fram och även ansvariga. Den andra är artiklar om drabbade. Här dominerar ögonvittnesskildringar men känslosamma citat från anhöriga (och andra) förekommer också. De två typerna blandas praktiskt taget aldrig och kommer att användas i följande beskrivning av resultaten av vår undersökning.

Estonias förlisning

i Dagens Nyheter

Estonia förliser den 28:e september 1994. Den 29:e september dominerar Dagens Nyheter av händelsen. 20 artiklar som behandlar det inträffade ur olika vinklar kan hittas i tidningen. Samma massiva rapportering fortsätter under de närmaste dagarna, med en viss ökning i antalet artiklar. Rubrik sättnings i stil med "Värsta sjökatastrofen" och "Ett land i sorg". Citatrubriker förekommer, men de är sällsynta.

Den typen av artiklar som rör drabbade och offer är relativt återhållsamma. Om någon uttalar sig i artiklarna är det nästan aldrig bild på personen om den har någon form av känslomässig anknytning till det inträffade. Exempel på detta är att en artikel beskriver reaktionerna hos en niondeklass i en stockholmskola, där ingen har någon direkt koppling till katastrofen, och en där reportern besöker Lindesberg, en ort som flera av passagerarna kom ifrån, för att få kommentarer av orsaksbefolkningen.

Den andra typen av artiklar där orsaker behandlas är ungefär lika vanlig som den andra. I dessa artiklar figurerar inga drabbade. Dessa artiklar illustreras ofta av grafik, en färja i genomskärning är det vanligaste motivet. I dessa artiklar letar man syndabockar. På många ställen får esterna skulden. De beskrivs av svenska experter som inkompetenta av både personerna i ledande ställning och sjömännen. Svensk standard överträffar esterna på alla punkter som tas upp och det är väldigt sällan som estländska röster får tillfälle att försvara sig. Citaten i den här typen av artiklar innehåller fakta och då och då allmänna spekulationer om vad som kan ha orsakat Estonias förlisning.

Bildmaterialet består till största delen av helikoptrar, stålgrå vattenmassor som prickas av orangea livflottar och vrakgods. Även bilder på människor som håller om varandra eller på annat sätt uttrycker sinnesrörelse finns med i

bildmaterialet. Om de är anhöriga eller känslomässigt påverkade av det inträffade framgår inte alltid. Inga av de som uttrycker sorg kan identifieras, och inga bildtexter talar om vilka de är. På vissa bilder finns några som räddats ur vatten, de sitter med filter omkring sig och kan inte identifieras. Även porträtt på de intervjuade finns med, men då handlar det om räddningspersonal eller exempelvis kaptenen på Silja Serenad, ett av fartygen som kom till undsättning under olycksnatten. Alltså personer med annan anknytning än en känslomässig till det inträffade.

Vilka som är intervjumiljöerna framgår inte alltid i texterna, men i vissa framgår det att de befinner sig på sjukhuset, på färjeterminalen eller i kyrkan. Det finns en vilja att komma offer och anhöriga nära som syns i materialet, men gränserna för hur nära man går och hur man exponerar människor syns också tydligt.

i Aftonbladet

Aftonbladet som kommer ut på eftermiddagen hade redan den 28:e många artiklar om olyckan. Den 29:e formligen exploderar det med nästan hela tidningen full. Mycket plats ges åt dramatiska bilder.

Även i Aftonbladet syns de två typerna av artiklar som ovan nämnts, dock här med något större andel artiklar om drabbade och räddningspersonal. De artiklar som berör inblandade människor skiljer sig drastiskt från Dagens Nyheter. Särskilt då det gäller rubriksättningen. Aftonbladets rubriker är mer vågade, till exempel i citatrubrikerna "Kropparna sögs in i propellrarna" och "Vi hörde att de levde, men vi kunde inget göra". En stor majoritet av artiklarna har citatrubriker.

Rapporteringen av orsaker och ansvariga skiljer sig bara marginellt, mest stilmässigt, från rapporteringen i Dagens Nyheter. Även i Aftonbladet är esterna och Estline syndabockarna till

en början. Man spekulerar på ett på gränsen till rasistiskt sätt om esters sjöduglighet och sjöfartsfacket uttalar sig om sjösäkerhetsbristerna i fartyg med baltisk besättning, utan att motsatsen får debatteras. Mot slutet av vårt material börjar istället sjöfartsverket få kritik för bristande tillsyn och organisation. Mängden kritiska artiklar är ungefär lika många i Aftonbladet som i DN. Likadant ser det ut med antalet experter och ansvariga som intervjuas.

Samma bilder på livflottor och vattenmassor som i DN finns i Aftonbladet, men även bilder på drabbade, till exempel på en nästan naken man som räddas upp i en helikopter. Mannens ansikte är väl synligt (se faksimil). Bilder på anhöriga med utsatta namn som citeras i texten förekommer väldigt ofta, vilket även gäller privata bilder, till exempel skolfotografier, på omkomna.

Intervjumiljöerna framgår ofta av bildmaterialet.

Aftonbladet 29/9 1994.

Halnaken man hjälps ut ur helikopter

Tsunamikatastrofen

i *Dagens Nyheter*

I det inledande skedet präglas DN:s rapportering från Tsunamin av osäkerhet. I de tidiga artiklarna understryks att uppgifterna vad det gäller antal omkomna och antalet drabbade svenskar är högst osäkra.

De artiklar som rör orsaker och konsekvenser tar fart nästan omgående. Thailands förlorade turistinkomster och researrangörernas förlorade marknad tas upp. Även arbetet med att identifiera alla döda kroppar behandlas. Ansvariga ministrar ställs till svars för sitt agerande och UD får kritik i ett antal artiklar för sina tillkortakommanden.

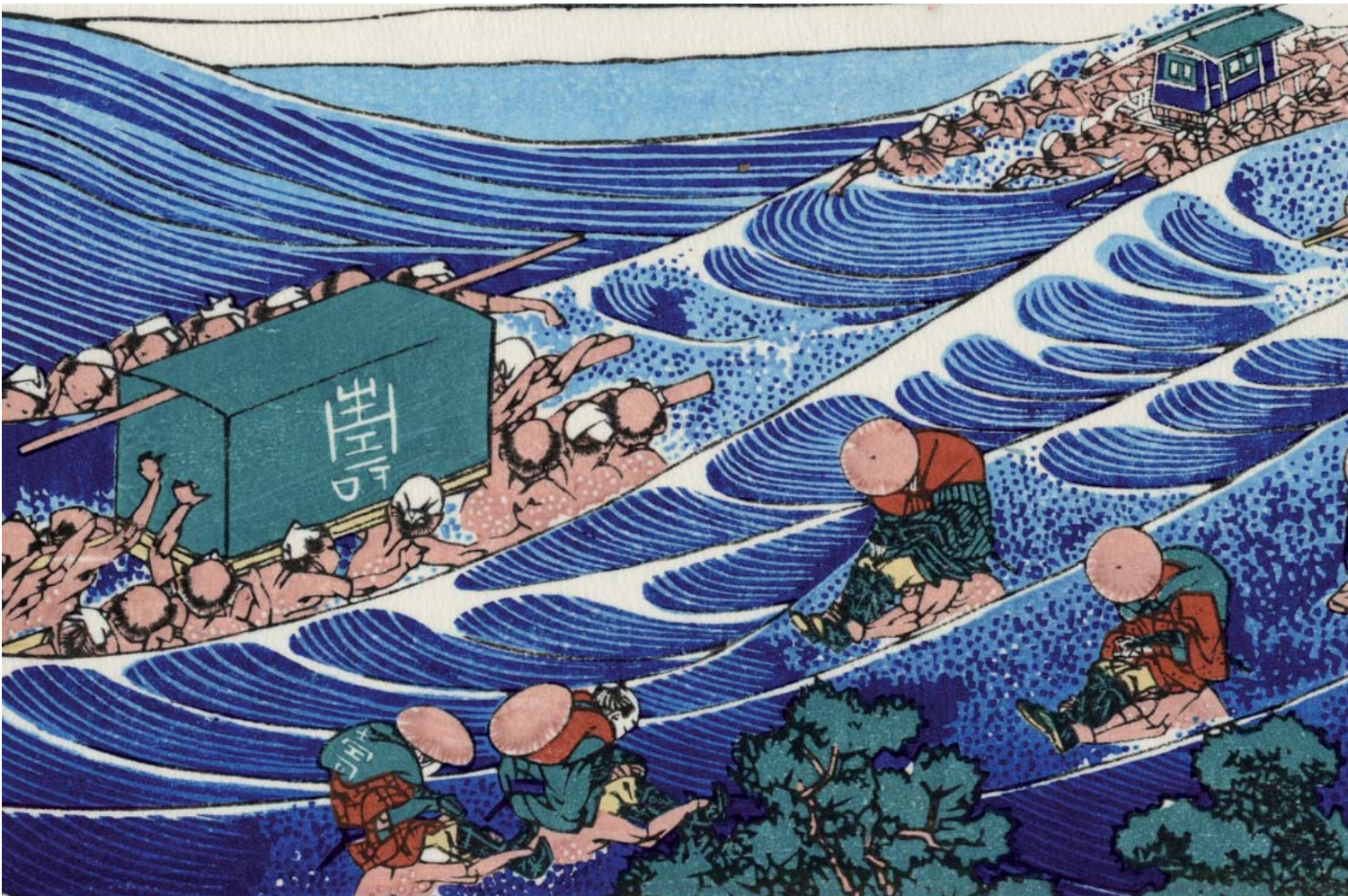
Artiklarna som rör drabbade är också många. Många ögonvittnen får komma till tals och identifieras, dock alltid utan bild. Citatrubriker förekom-

mer i dessa artiklar, men de är relativt få. Några exempel är: "Bilarna flög omkring som papperslappar" och "Minst 30 döda låg på stranden vid mitt hotell" (se faksimil)

Bildmaterialet innehåller inte bilder på skadade svenskar. Många människor finns på bild, men det är ofta thailändare och västerländska turister från andra länder än Sverige som finns på bilderna. Många av bilderna visar även det kaos som flodvågorna lämnade efter sig. När det gått ett par dagar dyker bilder på döda kroppar inpackade i vit plast upp, men aldrig några bilder på synliga döda kroppar. De överlevande svenskar som intervjuas i texten finns inte med på bild.

Dagens Nyheter 27/12 2004

i Aftonbladet

Aftonbladet var mycket tidigt ute under tsunamin. Redan första dagen var tidningen praktiskt taget fylld av olyckan. Aftonbladets rapportering från tsunamin präglas av väldigt mycket fokus på enskilda drabbade.

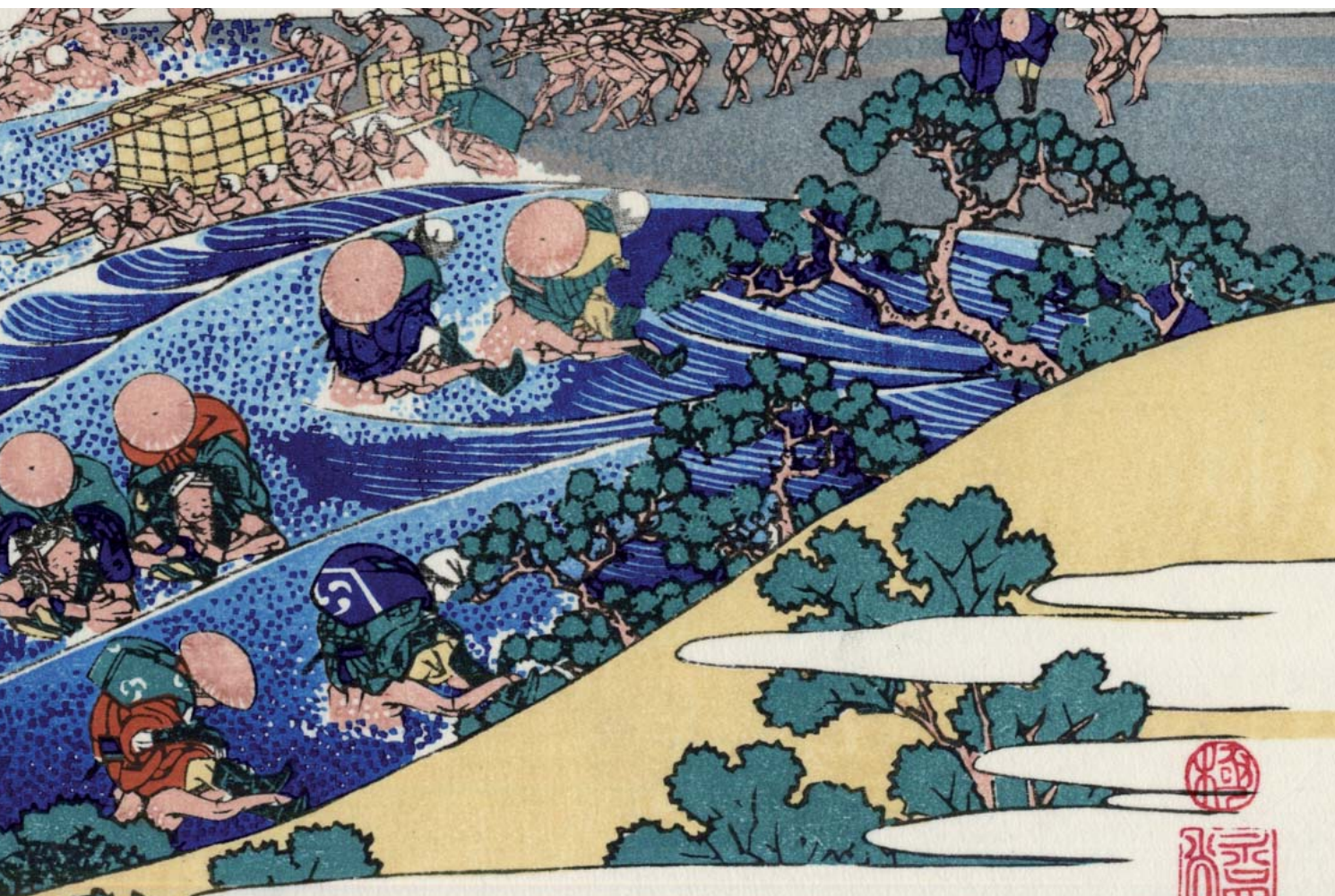
Artiklar av det analyserande slaget som behandlar kritik är få. En del diskuteras om orsaker till olyckan med detaljerad grafik över jordbävningen och vågen. Dock är antalet experter som uttalar sig lågt. Kritiserande artiklar mot exempelvis regering är förvånande nog närmast obefintliga. Möjligen exploderade den kritiska rapporteringen strax efter vår undersökning.

Den andra typen av artiklar består till stor del av ögonvittnesskildringar. Aftonbladet hade flera semesterfirande

reportrar på plats redan innan händelsen och redan i tidningen som kom ut några timmar efter katastrofen har tidningen en reporter i Phuket. Ögonvittnesrapporter är helt klart den mest framträdande vinkeln på artiklarna, för att inte säga uteslutande, både från allmänheten och från Aftonbladets egna. Många privatpersoner intervjuas över mobiltelefon eller i andra hand via anhöriga i Sverige. Många artiklar handlar också om kända personer på plats i Thailand som exempelvis Ingemar Stenmark och Babsan.

De flesta bilder föreställer människor som på något vis är drabbade. Många är till exempel blåslagna och också identifierbara. På närmre hälften av alla bilder på drabbade är personen

identifierad. Ett exempel är en man som gråter över ett dött barn (se Aftonbladet 28/12 2004). Även många barn finns med på bilderna. Många bilder är fotade av privatpersoner och skickade till Aftonbladet över internet. Jämfört med antalet drabbade på bild i Aftonbladet vid Estoniakatastrofen, som har namn utsatt och som citeras i texten, har siffran stigit mycket kraftigt.

富嶽三十六景

樂川
雪ノ且

茶坊舟為不事

Diskussion

Personifiering

Det finns en vilja att komma offer och anhöriga nära i både Aftonbladets och Dagens Nyheters rapportering. Men det finns helt klart en skillnad i var gränserna för exponeringen av personerna går. I Dagens Nyheter får man som läsare en mer allmän bild av hur det känns att vara drabbad av katastrofen, eller anhörig till en drabbad, utan att det nödvändigtvis måste framgå vem det är som är just den drabbade man intervjuat. Generella bilder av offer är vanligare här än porträtt av specifika individer. På den punkten skiljer man sig från Aftonbladet, som verkar ha haft som målsättning att ge katastrofen konkreta ansikten och låta personliga historier ta stor plats så länge de är tillräckligt dramatiska. Det är en ten-

dens som har förstärkts under åren mellan Estoniakatastrofen och tsunamin.

De största, eller i alla fall tydligaste, skillnaderna i rapporteringen kan man hitta i användningen av bilder på offer. I Aftonbladet har dessa bilder blivit fler och grövre. Bilder på blåslagna halvnakna människor med fullständiga namn går att hitta i nära hälften av alla Aftonbladets artiklar från tsunamin. En intressant skillnad mellan de båda tidningarna är att Aftonbladet identifierar nästan alla offer man ser på bild, medan DN är mycket mer restriktiva. Det är nästan lika många offer på bild i DN som i Aftonbladet men bara en bråkdel går att identifiera. Detta kan kanske tolkas som att DN snarare har bli-

vit mer medvetet restriktiva än att Aftonbladet blivit sämre på att hålla på integriteten. Det var förmodligen mycket lättare för tidningarna att hitta bilder på offer vid tsunamin. Det fanns många fler överlevande och tekniken hade utvecklats med mobiltelefoner och digitalkameror. Det förklarar det ökande antalet bilder men inte skillnaderna i identifiering. DNs identifierade offer under tsunamikatastrofen verkar också ha mer kontroll över situationen än både Aftonbladets och de egna bilderna från Estonia. Bilderna på identifierade svenskar är inte från precis efter händelsen utan till exempel i hemvändarsituationer.

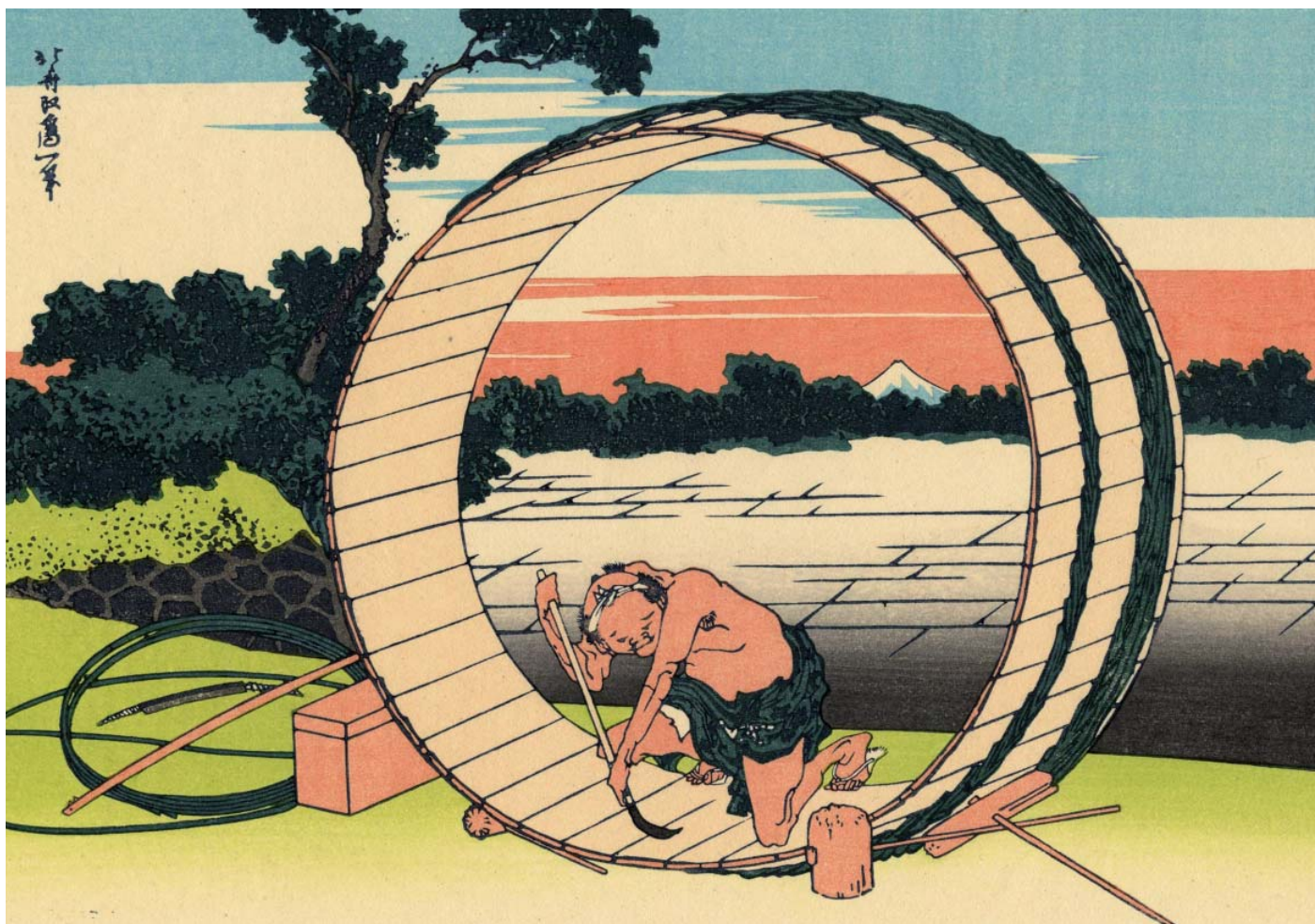
Dramatisering

I båda fallen verkar det finnas ett stort behov att beskriva händelserna med många dramatiska detaljer och värdeord. Föga förvånande är detta vanligare i Aftonbladet än i DN. Men detta betyder inte att DN saknar sådana tendenser.

Konflikter har nästan helt försvunnit i Aftonbladet mellan de båda katastroferna samtidigt som situationen i

DN är helt oförändrad. Från att DN, under estoniakatastrofen, fokuserat mycket på konflikter och kritik är Tsunamirapporteringen praktiskt taget bara inriktad på personvinkling. Undersökningen gjordes i och för sig på material innan den stora kritiken av socialdemokraterna bröt ut, men resultatet är ändå relevant eftersom DN har många kritiska artiklar under samma period.

Man kan tolka det som att Aftonbladet först hänger på en konflikt då den är verkligen tydlig medan det i DN finns utrymme för mindre konflikter. I estoniafallet fanns mycket tidigt en tydlig kritik från facket mot de estniska rederierna. I Tsunamifallet tog det självklart några dagar innan kritiken av det sena räddningsarbetet tog fart.

Tolkning

Den första man slås av är att Aftonbladet förändrats så mycket medan DN på de flesta plan ser ungefär likadan ut. Aftonbladet har förändrats både när det gäller personifieringen och dramatiseringen.

Aftonbladet fokuserar mer på personliga historier och bilder på drabbade under tsunamirapporteringen jämfört med den under Estonia. Detta stämmer väl överens med teorin om medielogiken då Aftonbladet är mer utsatt för marknaden med sin lösnummerförsäljning än DN. Men man kan också fundera över hur den ökade teknologiska utvecklingen har förändrat rapporteringen från kriser samt också skillnaderna mellan de båda situationerna. Med ökade redskap för ögonvittnen att direkt rapportera och skicka bilder hem ökar risken för dramatisering och kränkande bilder. När privatpersoner på plats får agera reportrar ökar också

risken för att den vanliga journalistiska etiken sätts ur spel. Det fanns också många fler överlevande efter Tsunamin som var direkta vittnen till katastrofen än efter Estonia. Vad säger att Aftonbladet inte sett likadant ut efter Estonia om möjligheterna hade givits?

Men varför har DN inte genomgått samma förändring som Aftonbladet? En förklaring kan vara att DN inte är lika utsatt för medielogiken som Aftonbladet då den inte är lösnummersåld och därför inte lika konkurrensutsatt. En annan förklaring är att det krishanteringsarbete som Liselotte Enlund talar om kan ha fått större genomslag. Förmodligen samverkar de bägge faktorerna. Då man inte behöver oroa sig lika mycket för ekonomin har man större möjlighet att fokusera på sådana frågor. Man kan kanske till och med argumentera för att DN har blivit bättre på att hantera offer. Att inte förändras i

en ökad tillgänglighet av material tyder kanske på en ökad restriktivitet. Om detta säkert beror på en ökad krishantering vid redaktionerna går inte att svara på. Men en ökad förskiktighet i att visa offer i utsatta situationer kan tala för en sådan tolkning.

Då det gäller dramatiseringen kan vi också se en skillnad mellan Aftonbladet och DN. Konflikter har minskat i Aftonbladet medan skillnaderna är obefinliga hos DN. Detta resultat kan tyckas förvånande då konflikter är en del av medielogiken och därför, enligt tidigare resonemang, borde förstärkas i Aftonbladet. Man kanske kan se det som att konflikterna konkurrerades ut av den ännu starkare mediologiska företeelsen personifieringen. Det fanns helt enkelt inte plats för konflikter då det fanns så många ögonvittnesskildringar att tillgå.

Tidigare forskning

Tidigare studier har gjorts, både på mediebevakningen efter Estonias förlisning och den efter tsunamin. Även om studierna behandlar samma katastrofer som vi studerat, skiljer sig utgångspunkterna och därmed slutsatserna något. Framför allt är studierna inte jämförande utan fokuserar envar på en specifik katastrof.

Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) står bakom undersökningen ”Estonia i nyheterna”, som genomfördes av Stig Hadeius, Lowe Hedman och Kjell Nowak. I undersökningens inledning vill upphovsmännen understryka att SPF tidigt fann det viktigt att undersöka dels hur medierna, men även myndigheterna, behandlade situationen efter Estonia förlisning. 20 forskare från Sverige, Estland och Finland var med i arbetet. En av utgångspunkterna var den så kallade open gate-principen. Den innebär att vid en katastrof eller annan omkullkastande händelse förs mycket information ut till allmänheten utan att sanningshalt och relevans har kontrollerats. Man ville genom studien kontrollera hur väl media och myndigheter lyckades att förse allmänheten med fullvärdig information snabbt och effektivt. Även motsättningar som uppstod mellan media och myndigheter analyserades, främst deras intressekonflikter, prioriteringskonflikter och åsiktsskillnader gällande nyhetsvärderingen. Den viktigaste frågan som undersökningen ville besvara var vilka orsaker till olyckan som media pekade ut. Övriga frågor var vilka som kom till tals eller ställdes till svar och hur de olika nationaliteterna skildrades.

Undersökningens tredje och sista del handlar om anhöriga och drabbade och kan sägas ha störst relevans i det här sammanhanget. Hur anhöriga och drabbade behandlades efter katastrofen studerades här både i etermedier och tidningar. Frågor som till exempel

”var gränsen går för privatlivets helgd” och ”vilka metoder som är försvarbara när man hanterar offer” tas upp. Slutsatserna blir att ett antal övertramp inträffat men att medierapporteringen ”i stort sett fungerat bra med tanke på förutsättningarna”. Fyra förutsättningar tas upp: ”stort informationsbehov”, ”oklara förhållanden”, ”stark konkurrens”, ”bristande information från bl a rederiet”.

STUDIEN ”Tsunamins genomslag” skrevs av Tomas Andersson Odén, Marina Ghersetti och Ulf Wallin efter tsunamin. Resultaten bygger dels på innehållsanalys av nyhetsmedier och intervjuer med mediearbetare. Det grundläggande syftet verkar ha varit att skapa en kartläggning av situationen i medierapporteringen efter flodvågen.

Frageställningarna liknar dem hos undersökningen ”Estonia i nyheterna”. Även här har upphovsmännen velat klargöra hur stort utrymme händelsen fick i dagliga nyhetsmedia, vem som fick komma till tals, vad man valde att koncentrera sig på i rapporteringen, vilken bild media gav av myndigheterna, osv.

Det finns flera aspekter av Tsunamins genomslag som är relevanta för vår studie. Exempelvis tas den nya tekniken upp som något som kraftigt förändrade förutsättningarna för medierapporteringen.

En annan intressant sak är de journalistiska schabloner som enligt Tsunamins genomslag förekommit i rapporteringen och som enligt författarna kan kopplas till medielogiken. Män har överrepresenterats, bevakning av stockholm har övervägt, och schabloniserade aktörer som ”skurken” och ”hjältinnan” har förekommit. Då dessa tillspetsningar kan relateras till medielogiken kan man kanske anta att även personifieringen kan ha varit stor. Ett

litet stöd till våra resultat således.

Det som är mest relevant för vår undersökning i Tsunamins genomslag är dock att författarna kommer fram till att de etiska övervägandena hos medierna fungerat bra. Detta baseras bland annat på få anmälningar till pressombudsmannen och granskningsnämnden och en finsk undersökning som visat att svensk tv varit restriktiva i visandet av bilder. De etiska diskussionerna har enligt undersökningen också varit många på redaktionerna. Intressant kan vara att att ingen större koppling gjorts mellan personifiering och personlig integritet i studien. Personifieringen beskrivs som ett sätt att ”göra katastrofen geppbar” utan att de eventuella negativa sidorna tas upp. I vår studie har vi dragit vissa likhetstecken mellan personifiering och personlig integritet som inte den här studien gjort.

HUR TOLKAR MAN då detta. Vi har till synes två olika resultat. I Tsunamins genomslag hävdas det att medierapporteringen av tsunamin fungerat bra ur ett integritetsperspektiv. I vår undersökning har vi kommit fram till att personifieringen ökat och med det risken för kränkningar. I själva verket kanske det inte är en så stor motsättning. Rapporteringen jämfördes i Tsunamins genomslag inte med någonting. Visst kan väl en rapportering vara både välfungerande och ändå annorlunda från tio år tidigare? Sedan betyder givetvis inte ökad personifiering automatisk minskad integritet. Det är dock en koppling som vi anser vara viktig att göra och fundera över. Vad händer till exempel med en människa som i ett mycket utsatt läge utsätts för intensiv uppvaktning av medier? (Som tex i fallet Kent Härstedt som man kan läsa om senare i magasinet.)

Katastrofjournalistiken -

Journalistyrket innebär ofta avvägnar mellan olika intressen som journalisten har att ta hänsyn till. Inte sällan krockar de. I kris- och katastrofsituationer ställs journalistrollen på sin yttersta spets.

De olika uppgifter som medierna fyller i samhället är på många punkter motsägelsefulla. Det är omöjligt att undvika att de enskilda redaktionerna eller journalisterna hamnar i svårbedömda situationer. Exempelvis hamnar ofta frågan om personlig integritet i konflikt med en artikels förmåga att sälja. Som oberörd läsare ser man gärna att tidningarna avslöjar så ingående detaljer som möjligt, medan de som figurerar i tidningen ofta inte vill exponeras till den graden. Särskilt inte om de befinner sig i en sådan känslig situation som efter en katastrof. De vill även ofta känna att de har kontroll över, eller åtminstone insyn i, den färdiga produkten.

Gudmund Hernes teori omkring

medielogiken, där han identifierar sex olika ingredienser som ska ingå i en text för att fånga läsaren berör ämnet. De går ut på att innehållet i artikeln vässas till, konflikten i texten polariseras och händelserna i den dramatiseras. Allt för att tillfredsställa läsarens krav på underhållningsvärde, även i rena nyhetstexter.

Stig Arne Nohrstedt, professor i Medie och kommunikation vid Örebro universitet, tar resonemanget ytterligare ett steg längre. Han diskuterar journalistrollens många paradoxer i sitt arbete, motsättningarna som uppstår mellan uppgifterna att till exempel både ge mediekonsumenten förströelse och förståelse. Även svårigheterna i att på samma gång fungera som samhällsstabiliserande informationskanal och avslöja omkullkastande sanningar, eller samtidigt informera allmänheten om risker och verka lugnande på den samma.

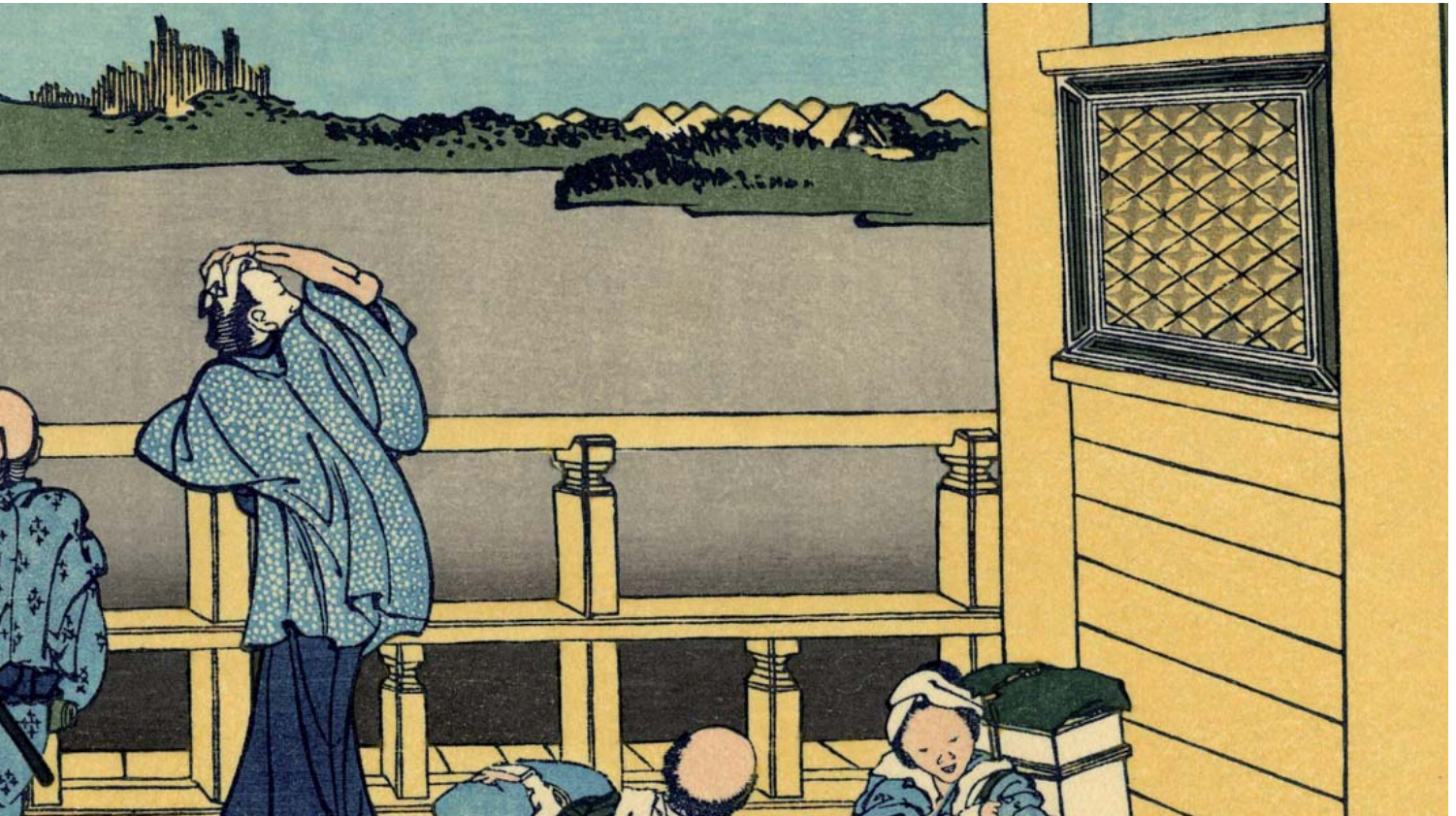
De beskriver båda genom sina teorier två delar av den komplexa uppgift journalisterna har att fylla. Liselotte Englund, medieforskare vid Göteborgs Universitet, har även hon intresserat

Stig Arne Nohrstedt   Liselotte Englund

sig för journalistens roll, men ur ytterligare en synvinkel. I sin avhandling "I katastrofens öga" har hon studerat krisjournalistiken och hur det arbetet påverkar journalisterna. I inledningen på avhandlingen beskriver hon det som ett utforskat område. Det finns stora mängder forskning på kris- och katastrofsituationers olika aktörer, offer, räddningspersonal, ögonvittnen. Men inte på de professionella ögonvittnen (journalisterna) som befinner sig på plats, och hur deras reaktioner påverkar den journalistiska produkten som sedan ofta blir den allmänna bilden av händelsen.

paradoxernas högborg

Idén till ämne fick hon just genom att hon började lägga märke till vissa detaljer i den journalistiska produkten.

- Det jag såg i media väckte frågor. Den grundläggande frågan var 'varför blir den journalistiska produkten som den blir i en krissituation?'. Jag såg och hörde att journalister som rapporterade från katastrofplatser verkade ganska chockade, säger Liselotte Englund.

Slutsatsen hon har dragit är att krisberedskapen på redaktionerna runt om i landet är ganska dålig. Insatserna som gjorts har varit små. Ofta har de sett ut så att man på redaktionen utsett någon medarbetare som utbildats i krishantering, och som man sedan planerar att skicka ut när det kommer larm om en katastrof. Även andra problem har uppstått i krishantering på redaktionerna enligt Liselotte Englund.

- Man har satt in psykologhjälp, och det är inte alltid det bästa sättet att hantera upplevelserna. Det blir för stort. Istället är problemet att få träffa någon som förstår ens erfarenheter och känslorna inför dem på redaktionen, säger

hon.

DET ÄR INTE bara för den enskilde journalistens väl och ve som krishantering på redaktionerna måste bli bättre menar Liselotte Englund. För det första påverkas trovärdigheten i den journalistiska produkten av journalistens kunskaper om hur människor reagerar i krissituationer.

- Det är viktigt att råden för hur man hanterar offer och ögonvittnen inte handlar om att ge journalisterna pekpinor. Genom att journalisterna blir medvetna om hur väldigt olika chockade personer kan agera, kan de lättare bedöma om de är tillförlitliga källor. En del personer kan verka väldigt lugna och sansade när de redogör för vad som skett. Men sen visar det sig att inte en siffra stämmer, säger hon.

Även för att slå vakt om personers integritet är det viktigt att journalister får kunskap om hur de ska hantera krissituationer.

- När man förstår sina egna känslor blir det lättare att förstå andras också,

säger Liselotte Englund.

ÄVEN OM DET inte är helt oproblemiskt, menar Liselotte Englund ändå att det definitivt är viktigt att rapportera direkt från katastrofplatser.

- Det är ren samhällsnytta med journalister på plats. Information om händelser i text och bild behövs. Det handlar inte om att man bör avstå, utan om att göra det på andra sätt. Det ställer krav på journalistens kreativitet, men det är viktigt att det blir gjort av många anledningar. Ett exempel är vad en mamma till en flicka som omkom i göteborgsbranden sa i ett program av Studio 1 i P1. Hon berättade att hon till en början var rasande på journalisterna som var närvarande, att hon inte kunde begripa vad de hade där att göra. Men i efterhand har hon förstått hur viktigt deras närvaro var för att dokumentera det som hände, säger hon.

Louise Josborg

Reportrarna berättar:

Gunilla Eldh:

”Jag såg saker jag inte kunde skriva om”

Allt gick väldigt fort. Utan några föresatser, eller ens ord på vägen, från redaktionen, gav sig Dagens Nyheters reportrar iväg rakt in i en katastrof som ingen ännu visste vidden av. Tsunamin drabbade Thailand söndagen den 26 december 2004. På måndagen den 27 december hade Dagens nyheter sin förste reporter på plats, Ole Rotenberg.

- Jag jobbade utifrån att försöka beskriva katastrofens omfattning. Men den kände vi ju inte till ännu när jag lämnade min första rapport, säger han.

Initiativet till att åka ner till Thailand var hans eget. Och det var ett snabbt

beslut. När han åkte ut till Sturup var hans egentliga uppgift att intervjua svenskar som skulle ta ett flyg ner till Thailand den dagen. Han skulle fråga om de fortfarande tänkte åka när det nu verkade som om något hade hänt där nere. Men när han väl är på plats berättar fritidsresor att resan blivit inställd. Planet ska dock fortfarande flygas ner till Thailand för att hämta hem svenskar. Ole Rotenberg frågar om han kan få följa med, och han och en handfull andra journalister ringer till sina redaktioner och meddelar att de är på väg till Thailand.

- Folk satt på trottoarerna, överallt, förvirrade och omplåstrade. Jag försökte prata med dem, förstå vad som hade hänt. Det var totalt kaos, säger han.

Enligt Ole Rotenberg tog DN in allt som han skrev i tidningen. Ingenting gallrades bort på grund av att man på redaktionen gjorde bedömningen att materialet var för magstarkt eller för utlämnande för personerna som figurerade i det.

- Men det behövdes aldrig för, för det ligger inte i DN:s natur att exponera människor på samma sätt som kvällspressen gör. Det finns vissa grundläggande regler för hur vi arbetar.

Och det var därför som redaktionen inte behövde skicka med sina reportrar några förestaser för arbetet. Dessa fanns redan underförstådda.

Samma sak menar Gunilla Eldh. Hon var DN:s tredje reporter på plats i Thailand. DN:s reportrar vet hur en

Dagens Nyheter

茶坊の風景

獄三十六景 相列
江此高

produkt ska vara utformad för att passa i tidningen. När hon kom dit ett par dagar efter att katastrofen inträffat var det akuta skedet över. Hon sattes på att skriva längre reportage om vad som utspelade sig på plats. Jobben fick hon hitta själv, och inget av det hon skrev gallrades bort. Men en viss gallring gjorde hon själv.

- Jag såg saker där nere som jag inte kunde skriva om med tanke på anhöriga. Det var ju bittra konflikter som uppstod mellan olika kulturer när det handlade om vad man skulle göra med kropparna. Hur bitter den var kom aldrig fram i medierna här i Sverige, säger hon.

Gunilla Eldh är inte säker på att det hade förblivit en hemlighet om den

informationen hamnat i händerna på medarbetare på andra tidningar.

- Jag är inte säker, men nästan säker, på att Expressen och Aftonbladet skulle ha publicerat den informationen om de hade haft den. Jag tror och hoppas inte att DN skulle ha gjort det om jag nu hade skrivit något på den och skickat in, säger hon.

Ole Rotenborg var även nyhteschef vid tiden för Estoniakatastrofen. När han gör en jämförelse med arbetet vid Tsunamin, ser han mest likheter.

- Vi hade samma föresats då, att beskriva omfattningen av katastrofen.

Några etiska ställningstageanden behövde han heller inte ta. Medarbetarna avgjorde själva hur materialet skulle utformas för att passa DN:s profil.

- Jag behövde inte gallra bort något, varken bilder eller texter, säger han.

Även om Ole Rotenborg vet vad som väntas av honom som medarbetare på DN, är han ändå kritisk till dem snäva gränserna som den svenska pressen arbetar inom.

- Svenska medier är överetiska och ängsliga av sig. Där är faktiskt amerikanska och engelska medier mycket bättre. Här ligger alltid tonvikten på vad man inte skriver. Jag tycker man till exempel kan gå nära intervjupersoner, men med varsamhet. Min erfarenhet är att folk som varit med om något vill prata om det, säger han.

Louise Josborg

Reportrarna berättar:

Svante Lidén: "Aftonbladet var oslagbara"

Hur man uppfattar ett händelseförlopp beror ofta på vilken utgångspunkt man har.

Journalisten Svante Lidén arbetade på Aftonbladets nyhetsredaktion under både Estonia-katastrofen och Tsunamin. Han tycker att Aftonbladet skötte rapporteringen utmärkt.

– Jag tycker som vanligt att Aftonbladet var oslagbara. Tsunamin, Estonia, you name it.

Svante Lidén anser att kvällstidningar ofta blir orättvist behandlade i debatterna efter stora tragiska händelser.

– Folk har fått för sig att kvällstidningarna inte sköter sig. Vi sköter oss så in i helvete bra. Vi har fantastisk rutin på att hantera offer och att arbeta under stor fysisk och psykisk press.

Han fortsätter.

– Det är bekvämt att skylla på pressen. Det har makthavarna alltid gjort.

Rutinen han talar om har enligt Svante Lidén skapat ett väloljat maskineri som sätts igång då svåra olyckor händer. Men rutinen har kommit gradvis.

– Estonia var den första stora katastrofen. Sen kom göteborgsbranden, sen tsunamin. Det har skett en mognad över tid, säger han.

Aftonbladet får ofta kritik för att går för nära och inte respektera människors integritet, ett påstående som undersökningen i den här tidningen till viss mån stöder. Aftonbladet har under de tio år som gått mellan de båda katastroferna kraftigt ökat användningen av bilder på identifierade drabbade.

Svante Lidén tror ändå att det råder olika förutsättningar för olika medier och att man ofta förutsätter att kvällstidningarna är dåliga. Han berättar om

en bild som togs av en expressenreporter som följde med i en räddningshelikopter. Motivet var en kvinna som drogs upp i en helikopter ur en livbåt. Kvinnan som inte gick att identifiera på bilden dog strax efter räddningen.

– Expressen fick en massa skit för det där efteråt. Jag tror att om bilden tagits av DN hade det inte vart nåt snack om saken.

Men faktum kvarstår. Det finns en stor skillnad mellan hur nära DN:s och Aftonbladet går de drabbade. Kanske döljer sig svaret i synen på olyckor och vad man egentligen har rätt att veta. Svante Lidén menar att media ofta får ta emot ilska som han tycker egentligen borde riktas mot själva olyckan.

– Pressen är aldrig problemet, utan problemet är alltid själva händelsen, säger han.

Aftonbladet var väldigt tidigt ute under Tsunamikatastrofen. En orsak var

Aftonbladet

att flera reportrar redan var på semester i Thailand när katastrofen inträffade. En annan var att så många privatpersoner hörde av sig till aftonbladet. Svante Lidén uppskattar till exempel att nittio procent av alla bilder som skickades in valdes bort för att de var för grova.

– Det var helt samslöst på redaktionen. Telefonerna ringde oavbrutet. Det var tusentals samtal från folk på plats, säger han.

När ett offer själv tar kontakt med redaktionen är det en sak, men när man som reporter möter drabbade på plats krävs ännu större försiktighet.

– Ställ frågan, respektera svaret, är Svante Lidéns lösning. Han tycker att Aftonbladet klarade av det bra både under Estonia och Tsunamin.

– Det var en väldigt försiktighetsprincip som gällde och vi gjorde det med stor etisk integritet i båda fallen,

säger han.

Han menar att krisberedskapen på redaktionen var till stor hjälp för många efter Tsunamin. Denna beredskap grundar sig enligt Svante Lidén i efterspelet till Brandkatastrofen då väldigt många reportrar mår mycket dåligt.

– Dels har vi varandra, sen har tidningen också tagit frågan på allvar.

Betyget på Aftonbladets hantering av kriser från den mångåriga medarbetaren är högt.

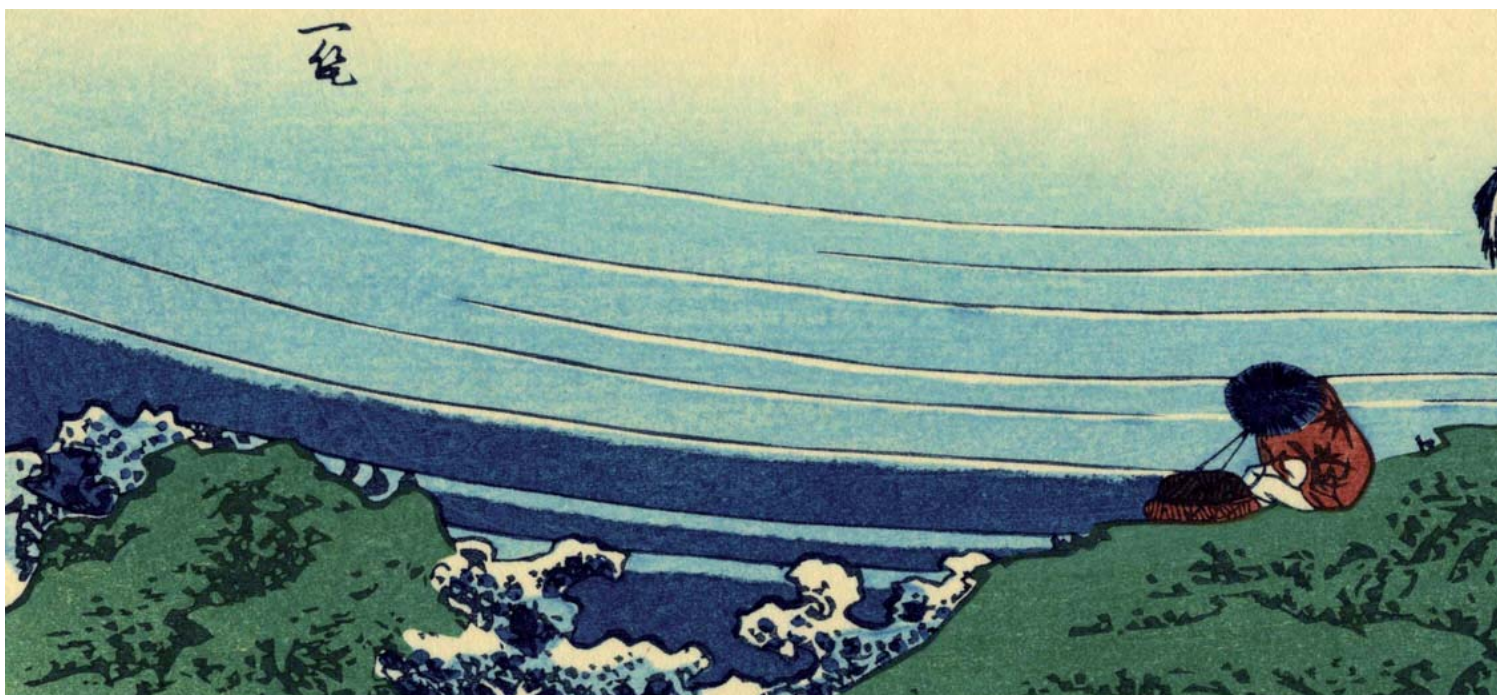
– Visst, man kan snacka om robinsonstjärnorna och all den där skiten i tidningen, men när det händer nåt allvarligt finns det ingen tidning i Sverige som kommer i närheten av Aftonbladets kvalitet. De övertramp som ändå sker är bara små olycksfall i arbetet.

Karl Martinsson

Aftonbladets utsida 28/12 2004

De drabbade berättar:

Kent Härstedt: "Läkare borde få informera"

En av de få som överlevde estoniakatastrofen var Kent Härstedt som nu är riksdagsledamot för Socialdemokraterna.

Han är starkt kritisk till hur medierna hanterade de drabbade vid katastrofen.

– Frågan är alltid fri. Men man skall ha med i bilden att människor är i affekt, även om de själva vill prata.

Kent Härstedt blev snabbt ett namn i medierna efter Estonias förlisning. Han och Sara Hedrenius som han träffade på båten lyckades med gemensamma ansträngningar överleva katastrofen. Tillsammans blev de det lyckliga exemplet som många medier letade efter. Kent Härstedt hade på båten lovat Sara Hedrenius en middag om de båda överlevde. Historien var oemotståndlig för medierna och Tillsammans blev de "Kent och Sara" med svenska folket. Det förekom också många antydningar om en romans mellan de båda, trots

att något sådant aldrig hade hänt och att Sara Hedrenius faktiskt till och med hade en pojkvän.

En stor anledning till att Kent Härstedt blev så uppmärksam var att han mycket tidigt på sjukhuset gick med på att ge en redogörelse över händelserna för en samlad journalistkår. Hans historia återfinns i stort sett i alla medier och blev en av de första ögonvittnesskildringarna av olycksförloppet. Ett år efter Estoniakatastrofen gav Kent Härstedt ut en bok "Det som inte kunde ske", där han beskriver både katastrofen och det mediala efterspelet. I boken är han mycket kritisk mot vissa mediers agerande och beskriver bland annat situationen direkt efter katastrofen som ett schackspel:

"Och nu gällde det min själ att göra de rätta dragen, att inte gå fel – om jag flyttade på den här pjäsen, vad skulle de göra då?" han har själv svårt att säga om han var en bra schackspelare.

– Både ja och nej. I efterhand kanske det inte var så klokt att man över huvud taget pratade med journalisterna. Hade

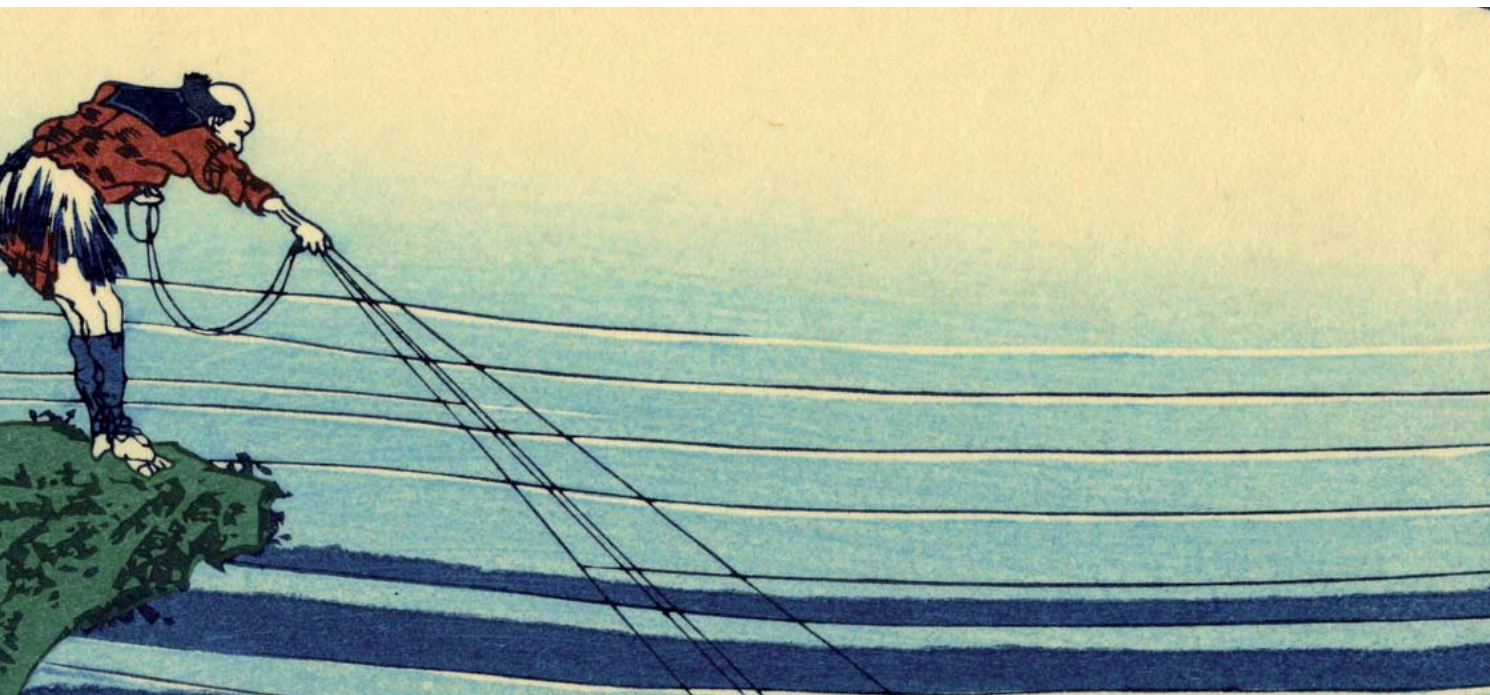
jag fått andra råd från till exempel läkare hade jag kanske inte ställt upp.

Kent Härstedt återkommer hela tiden till att han och andra i hans situation inte var i stånd att välja själva om de skulle utsättas för media eller inte. Det var mycket svårt att överblicka situationen och att veta hur stort genomslag ens uttalande skulle få. Han anser att medier inte alls borde prata med offer de första dagarna. Istället borde informationen ske via yrkesmän.

– Ombud som tex läkare borde få informera istället för offer. Trycket var väldigt stort på de drabbade. Man har svårt att bedöma hur en person klarar den pressen. Både journalisterna och den drabbade har det.

I sin bok beskriver Kent Härstedt massmedias behov av att servera en ljus historia. Mängder olika tidningar och tv-kanaler ville visa upp de lyckliga överlevande. Skräckbilden var att Kent och Sara "skulle ligga i ett blomsterhav i sjuksängen och dricka varm choklad och vinka till hela svenska folket". Han

Kent Härstedt

var rädd för att vara det lyckliga exemplet när han inte alls kände sig som ett sådant. Rädd för att verka självgod i att just han överlevt då så många dog.

Pressbild Kent Härstedt

– Jag tror att de har blivit mer som medier i andra länder. Man kommer närmre och frågar människor frågor snabbt efter händelsen. Jag tror också att medier kan bli hetsade av den internationella konkurrensen vid stora katastrofer, säger han. Det var svårt att hantera. Jag var djupt inne i min egen process. Det var svårt att hantera relationen till omvärlden, säger han.

Flera av dessa förfrågningar kom från utländska medier. Han skriver till exempel i sin bok om en talkshow

från Tyskland som ville att han skulle framträda som ”veckans hjälte”. Kent Härstedt upplever att svenska medier börjar närma sig de utländska.

– Jag tror att de har blivit mer som medier i andra länder. Man kommer närmre och frågar människor frågor snabbt efter händelsen. Jag tror också att medier kan bli hetsade av den internationella konkurrensen vid stora katastrofer, säger han.

Men en del av rapporteringen efter Estonia har Kent Härstedt varit nöjd med. Uppföljningarna av olyckan på årsdagarna och liknande har känts bra och värdiga.

– Det var en stor händelse och det känns gott att prata om den och belysa den, säger han.

Om offret direkt efter olyckan inte vet vad som händer och är helt i händerna på råd från andra upplever Kent Härstedt uppföljningen som motsatsen.

– Man har mer kontroll över den.

Det går inte alls lika fort.

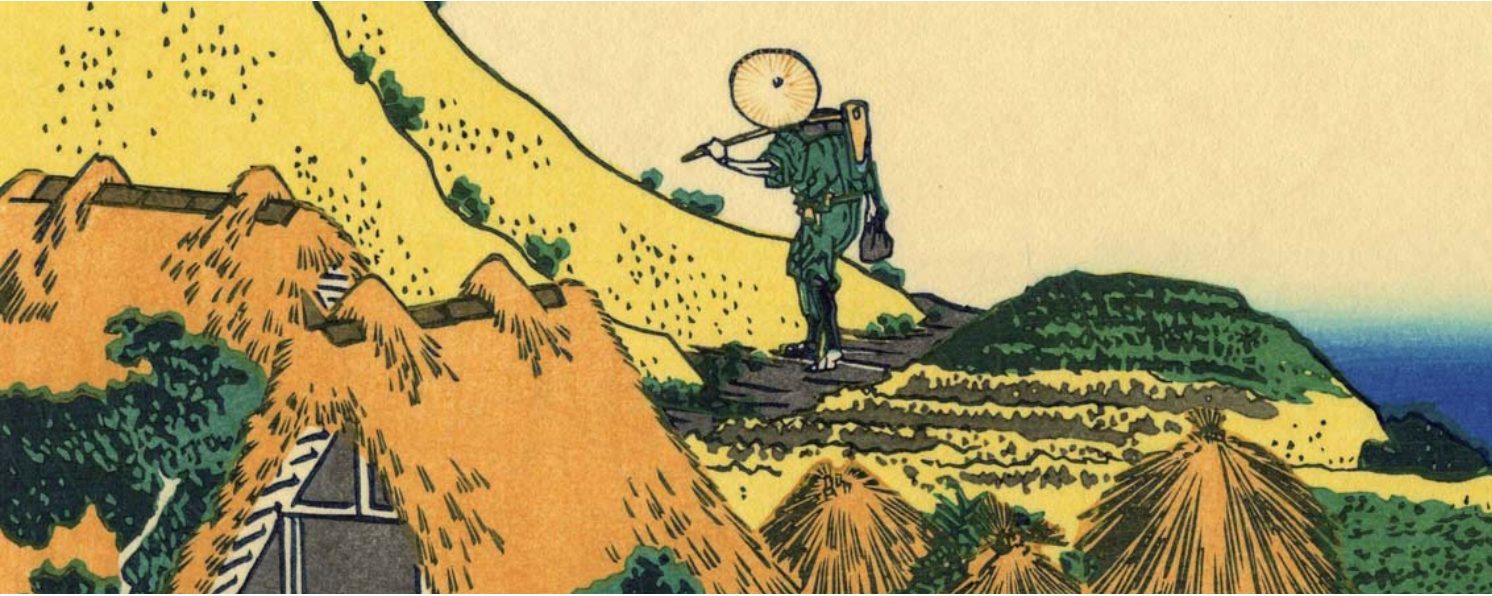
Karl Martinsson

Aftonbladet 30/9 1994

Kent Härstedts första framträdande i media

De drabbade berättar:

Pigge Werkelin: "Jag hade gjort samma val igen"

Pigge Werkelins historia blev följetong i kvällspresen efter tsunamin. Hustrun och två små söner fanns bland de omkomna. Efteråt har hans figurerande i media ifrågasatts. Själv ångrar han ingenting.

Eva Werkelin, VD för nöjesparken Kneippbyn på Gotland, får en ny ton i rösten när jag nämner ordet "intervju". Hon släpper den affärsmässigt trevliga rösten, plötsligt är hon på sin vakt.

- Jaha, jag vet inte... börjar hon.

Lite som om det plötsligt är fienden hon pratar med. Eller kanske en kär vän, som har visat sig kapabel att hugga kniven djupt i ryggen på henne om minsta chans ges. Hur som helst, jag inser att jag bara har några sekunder att redogöra för mitt ärende. Sedan kommer hon lägga på, utan att vänta på svar på sin avskedsfras, om minsta röda lampa blinkar till. Och jag skyndar mig att förklara. Jag vill inte riva upp några sår eller snoka. Vad jag vill är att höra hur hon och hennes familj uppfattade mötet med journalisterna, och innehållet i de artiklar som blev resul-

tatet, tiden efter att hennes bror Pigge Werkelin förlorat sin fru och två små söner i tsunamin. Han som blev ett av katastrofens ansikten i kvällspresen. Varför? För att det är viktigt. Det angår inte bara dem utan det angår alla som konsumerar, producerar och figurerar i, media.

- Vi hade väldigt mycket nytta av media då. Men det som blev sen var mindre bra, säger hon.

Vad hon egentligen menar med 'mindre bra' blir hängande i luften. Hon hänvisar till sin bror, Stig "Pigge" Werkelin, han får berätta själv. Om han vill. Eva Werkelin lovar att vidarebefordra ett mejl till honom. Men hennes prognos för mina utsikter att få en intervju med Pigge Werkelin är inte särskilt ljus.

- Han är ganska sur på media just nu, säger hon.

Så jag kan bara hoppas. Och det gör jag inte i onödan. När jag ringer upp honom hör jag ett stressat

- Kan du vänta ett ögonblick?

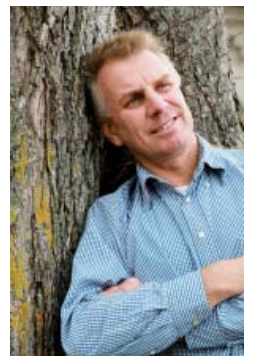
Sedan följer en harang om resplaner som ska passas in i ett stressat schema. Det ska flygas till Kalmar, sedan ska det hinnas hit och dit innan det och det mötet där och där. Det är en säker stämma

som ger klara besked en decimeter från telefonluren. Sedan ber han om ursäkt för avbrottet. Jag tackar för att han vill ställa upp och sätter igång med mina frågor.

Jag märker att jag vill fatta mig kort. Kanske för att jag aldrig hittills har varit såhär nervös inför en intervju. Kanske för att jag inbillar mig att plåstereffekten ska fungera även nu, när jag ska röra vid en främmande persons smärta. Det kanske blir snabbt och plågsamt, men det blir åtminstone inte någon utdragen tortyr.

Pigge Werkelin har inte lika bråttom som jag. Han svarar lugnt på mina frågor, och börjar med att beskriva sin första kontakt med media på plats i Phuket, timmarna efter att vattnet sjunkit undan och blottat förödelserna.

- Det var jag som tog kontakt med journalisterna. För det första var de enda som fanns på plats och som vis-

Pressbild Pigge Werkelin
Foto: Ingela Eriksson

Pigge Werkelin

ste något alls om var man kunde få information eller göra efterlysningar. De flesta av journalisterna var fantastiska. En kille, han la ner allt och ägnade sig bara åt att hjälpa till med att informera.

Pigge Werkelin berättar vidare om när han tog ställning till om journalisterna skulle få närvara vid begravningen av hans ena son.

- Jag sa att de fick vara med under förutsättning att de skulle ge en positiv och ljus bild av begravningen. Det var bara mörka bilder som visades där nerifrån, ingenting av allt det fina som människor gjorde för varandra. Jag måste säga att journalisterna var väldigt mänskliga. Jag ville att de skulle ta med sig en tavla till begravningen, men om de skulle vara tvungna att hämta den skulle de komma försent till begravningen. Jag tänkte så klart inte ändra tiden bara för att de skulle hinna dit. Men de åkte och hämtade tavlan åt mig, även om det innebar att de kom för sent. Det hade de inte behövt göra, det påverkade deras arbete, men de gjorde det ändå, säger Pigge Werkelin.

Han följde inte rapporteringen i tidningarna, ändå har han en bild av hur resultatet av kontakterna med jour-

nalisterna på plats föll ut. Trots sina positiva intryck av journalisterna och deras arbete på plats, är Pigge Werkelin inte positiv till resultatet. Innehållet i artiklarna, det som journalisterna skrivit om honom tyckte han var ”hyfsat”. Men rubriksättarnas insatser och löpsedlarnas krigsrubriker, det som inte undertecknades med en tydlig byline, upplevde han i många fall som absurda. Tillspetsningen av artiklarna visste vid några tillfällen inga gränser.

- All rapportering var ju inte likadan, DN:s rapportering var ju till exempel mer sansad. Men allting är ju svart eller vitt jämt i media, det är sällan något får vara grått. Men kvällstidningarna, de använde överord så att det stod härliga till. Till exempel, den dagen då vi höll begravning i Visby domkyrka stod det på alla löpsedlar att 'Pigge söker ny fru'. Det hade jag inte sagt, men det var vad de ville ha det till, det blev Sveriges största kontaktannons.

Ändå ångrar inte Pigge Werkelin att han tog kontakt med media.

- Poängen med min kontakt med media var att jag behövde få hjälp med att få ihop min familj så fort som möjligt, och det fick jag tack vare dem. Och

ger man sig in i det här får man vara beredd på att det börjar leva sitt eget liv. Jag hade gjort samma val igen, säger Pigge Werkelin.

Louise Josborg

Aftonbladet 28/12 1994

Pigge Werkelins första framträdande i media

”Hjälp mig hitta mina barn.” om medialiseringen av katastrofens offer

Var går gränsen när man letar efter ett förlorat barn?

Har det medieanpassade offret förändrat katastrofjournalistiken?

– Det är någonting nytt, att offren på något sätt ställer upp på medielogiken, säger Kent Asp, professor i journalistik vid Göteborgs Universitet.

Både under rapporteringen från Estonia och den från Tsunamin kunde vi se närmast skapade situationer från mediernas sida. Situationer där medierna berättade historier utifrån personifierande och dramatiserande tekniker för att skapa bra historier, utan att nödvändigtvis vara fullt sanningsenliga. Två exempelfall som passar för att belysa både skillnader och likheter är Kent Härstedt och Pigge Werkelin. Kent Härstedt överlevde estoniakatastrofen till-

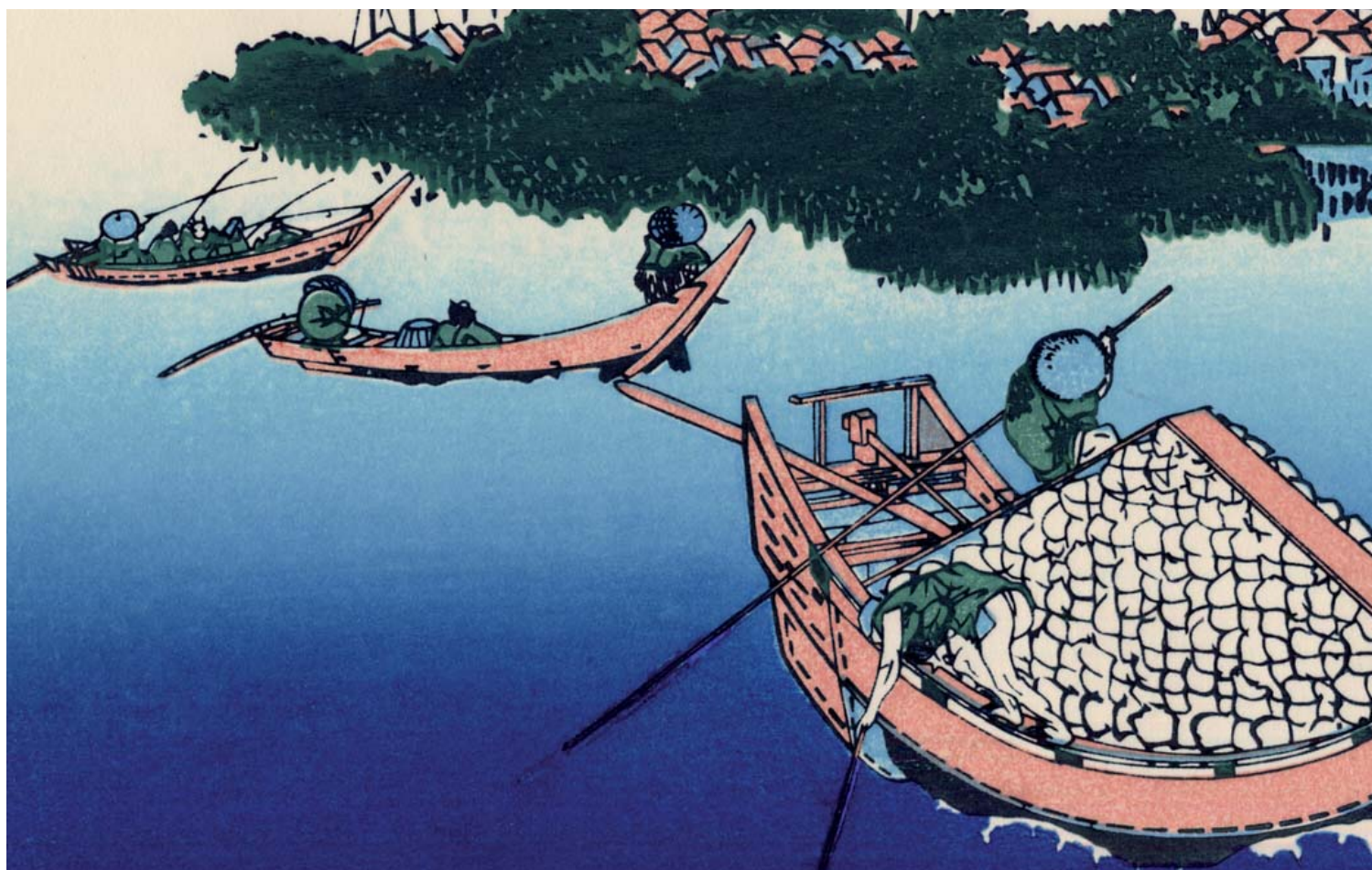
sammans med Sara Hedrenius (som han träffade på båten). Media nappade snabbt på den dramaturgiskt lockande historien och fotograferade bl.a en middag som Kent Härstedt lovat Sara Hedrenius om de båda överlevde. Till sammans blev de ”Kent och Sara” för svenska folket. Men Kent och Sara var aldrig ett par, även om det ofta framstod så på löpsedlarna.

Pigge Werkelin å andra sidan, förlorade både sina två söner och sin fru i Tsunamikatastrofen och använde först medierna som någon slags efterlysningskanal i sin desperata jakt efter sin familj. Han framträdde efter katastrofen frekvent i Expressen och har också skrivit en bok om händelserna i Thailand. Medan Kent Härstedt hade en passiv roll till mediernas rapportering hade Pigge Werkelin en aktiv där han nyttjade medierna för sina egna syften (givetvis samtidigt som medierna nyttjade honom tillbaka). Kent Asp,

professor i journalistik, menar att man kan tala om en medieanpassning av offerrollen.

– Pigge är typfiguren för det medieanpassade offret. I det fallet är det verkligen han själv som har gjort det. Han har ju lyfts ut genom medierna och det är ju lite en ny företeelse. Kent Härstedt levde inte ut det på samma sätt, utan det var mer den där historien med Sara som medierna nappade på.

Fenomenet som kanske kan kallas för det medieaktiva offret verkar bli allt vanligare. Fall som mordet på Engla och dubbelmordet i Arboga visar inte bara ett ökande sug från medier att komma närmare anhöriga och offer, utan också anhörigas ökande möjligheter, i en desperat situation, att utnyttja medierna till egna syften. Den förtvivlan som uppstår då ett barn förloras kan kanaliseras i ett slags offentligt sörgjande. De efterforskningar och skullgångar man anser att polisen inte utför kan organiseras

genom Aftonbladet. Det ger en situation där både offer och medier (i alla fall i början) på något sätt tjänar på situationen.

– Man kan se det som en sorgens medialisering. Offren har blivit en del av medierna och framför allt anpassat sig till de krav som medielogiken ställer, säger Kent Asp.

Men varför har förändringen skett just nu. Vi har i undersökningen i den här tidningen kommit fram till att det skett en ökad personifiering i vissa medier under tiden mellan 1994 och 2004. Givetvis kan man anta att denna personifiering också tar sitt uttryck i att medierna vill ha de drabbades egna historier i högre utsträckning. Och vad har medierna att erbjuda i utbyte. Utrymme att föra fram sitt eget budskap, vad det nu är. Men kanske är inte detta hela förklaringen. Hela samhället har förändrats med den nya tekniken och det nya medielandskapet. Och med dem, kan-

ske ett nytt sätt att se på den personliga integriteten uppstått. I tidevarv av dockusåpor och bloggar är människor så mycket närmre medier i sitt dagliga liv än förut. Människor deltar i medier på ett helt annat sätt än någonsin förut. Då kanske det inte känns lika konstigt som det gjorde för tio år sedan, både från journalisten och från offrets sida att i samförstånd skriva den aktuella historien.

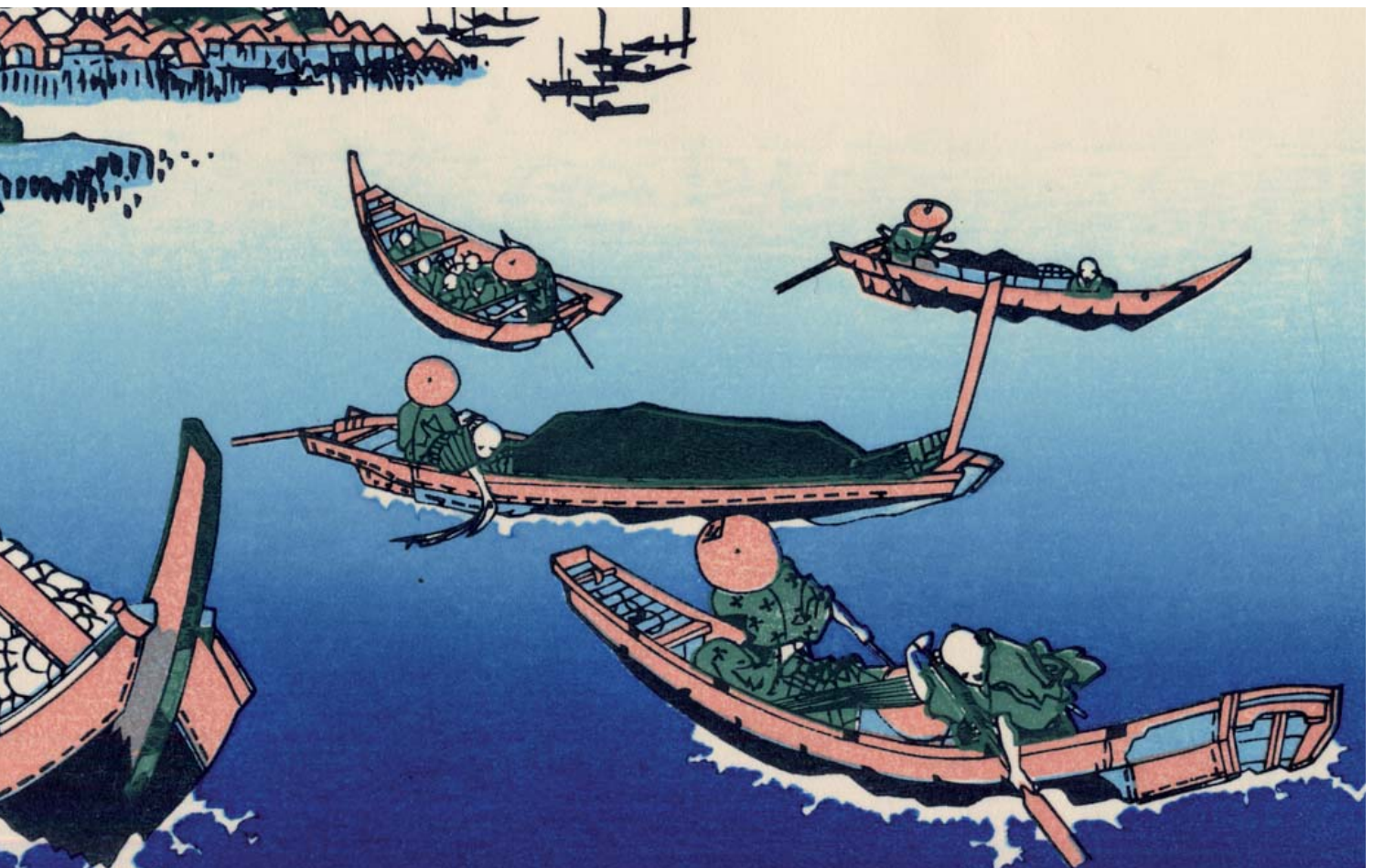
Ett problem som uppstår i detta samförstånd är givetvis den enorma maktskillnaden mellan ett ensamt offer och en enorm medieapparat. Kent Asp menar att fall som Engla väcker frågor om integritet och maktskillnader i både den offentliga debatten och den interna i journalistkåren.

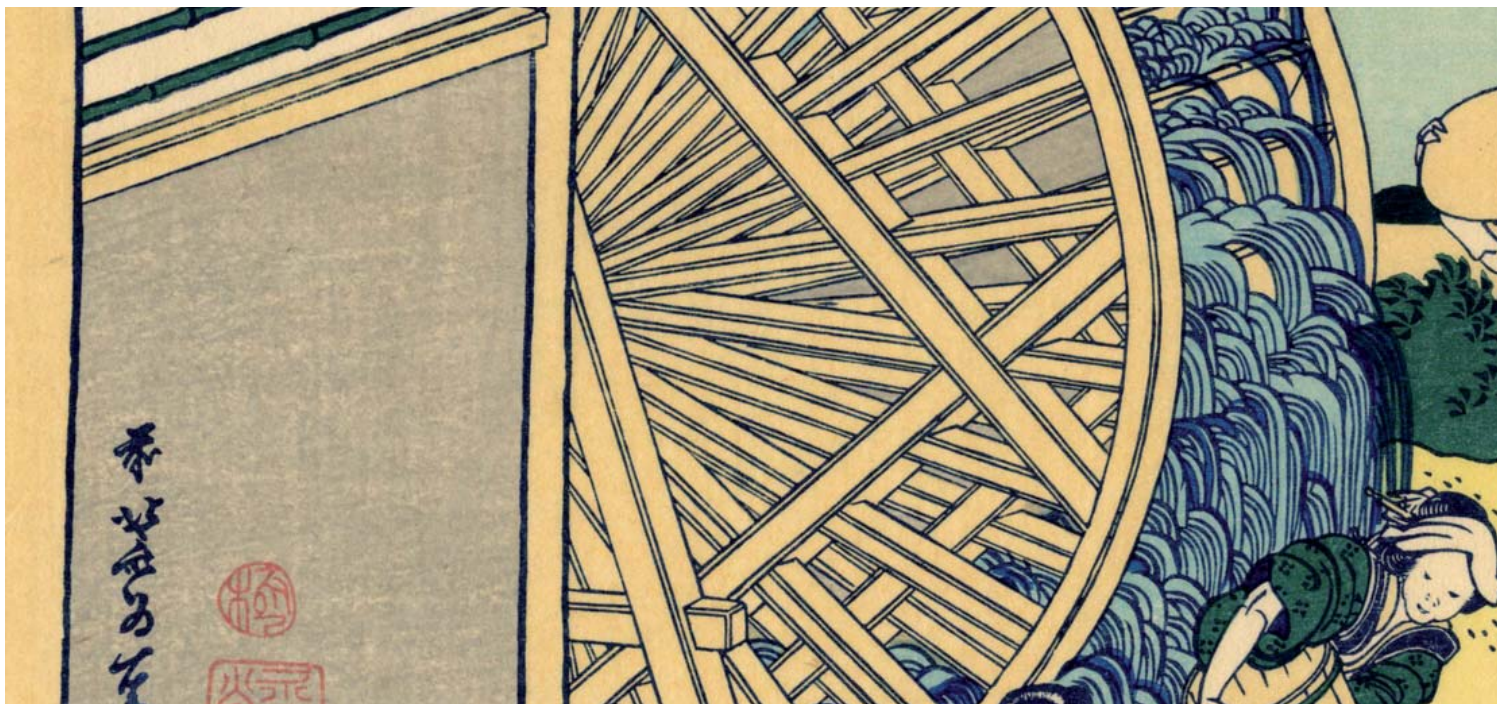
– Det går ju i vågor, frågan om de medialiserade offren. Det kommer alltid en diskussion i debatten om dom negativa konsekvenserna.

Fakta: Medialisering

Medialiseringen är ett begrepp som Kent Asp själv lanserat. Det innebär en anpassning av olika aktörer inom media till mediernas inneboende villkor (eller så kallad medielogik). I ett medielandskap där det finns mer information än utrymme premieras de egenskaper som drar publik före andra. En medialisering sker då den som vill synas i media förändras (medvetet eller omedvetet) för att få mer utrymme i medierna. Begreppet har främst använts inom politiken för att beskriva politikernas medieträning.

Karl Martinsson

Medielogik Vad är det?

Medielogiken är de tekniker medierna använder för att locka läsare och konkurrera med andra medier.

Medieforskaren Kent Asp beskriver i artikeln medialisering, medielogik, mediokrati från 1990 medielogik som som mediernas interna ”yrkesnormer, beslutsregler och arbetsrutiner”. Dessa normer och regler kan bestå av en mängd saker som till exempel journalistiskform (webben, tidning etc.) och andra rutiner. Men det man oftast brukar tala om är den så kallade mediedramaturgin.

Begreppet stammar från den Norska maktutredaren (och sedermera statsråd i Norge) Gudmund Hernes teorier om de sex tekniker medierna använder för att göra journalistiken mer attraktiv för läsaren. Dessa sex tekniker kallade han 1983 för) tillspetsning, förenkling, polarisering, intensifiering, konkretisering och personifiering. Huvudtanken är att det råder ett överskott på information och ett underskott på uppmärksamhet hos pu-

bliken. I den kamp om uppmärksamhet så därmed uppstår behöver medierna ett sätt att utmärka sig och därmed överleva.

Sammanfattande kan man alltså beskriva medielogiken som ”hur medierna tänker”

Professor Kent Asp plockade sju år senare upp och populariserade Gudmund Hernes tekniker i sina egna ideer om medialisering som beskrivs mer utförligt på sid 29.

Pressbild, Professor Kent Asp vid Göteborgs Universitet

Karl Martinsson

Journalis inte tekn

Medielogikens berättargrepp skruvas upp alltmer i den dagliga pressen visar vår undersökning. Förklaringarna som dyker upp i diskussionerna i ämnet är allt från konkurrens mellan medieföretagen och en pressetik i avtagande. Och med tanke på den nya tekniken kanske förklaringen kan vara så enkel som: Because we can?

Den nya tekniken finns på plats överallt i alla sammanhang. Mobiltelefoner fungerar både som stillbilds- och videokameror. Är motiven tillräckligt bra spelar den något sämre kvaliteten kanske inte så stor roll. På ett helt annat sätt än tidigare kan informationen inhämtas och publiceras snabbt, och med hjälp av Internet med obegränsad spridning.

Snabb nyhetsförmedling har sina tydliga fördelar. Men enligt Liselotte Englund, som doktorerat vid institutionen för journalistik och masskommunikation på Göteborgs universitet, finns

ten är käppen i hjulet iken eller vinstdriften

klara nackdelar med en alltför snabb nyhetsförmedling.

- Tidspress är ett stort problem för många journalister som vill göra ett bra jobb. Man får inte chans att reflektera över innehållet i det man publicerar, säger hon.

Och kanske påverkar det snabbare tempot även kravet på etiken i media. Ett allmänt flöde av snabba nyheter, påverkar det standarden hos även andra medier och får folk att sänka sina krav på de etiska principerna bakom medieinnehållet? Den frågan fick Oscar Westlund, doktorand på institutionen för journalistik och masskommunikation på Göteborgs universitet. Hans svar var entydigt.

- Nej, det tror jag inte. Men dagspressen måste utvecklas. Den har sett likadan ut i 100 år, men nu måste den ändras eftersom läsarna förändras, säger han.

Så var är situationen på väg? Hur kommer framtidens medieinnehåll se ut, och varför? Den nya tekniken är inte det

primära för Oscar Westlund när han får frågan. När han ska sja om framtidens medieinnehåll är det ekonomin han håller in på. Oscar Westlund talar sig varm för att marknadskrafterna ska få styra utvecklingen i tidningsbranschen. Han menar att journalisterna, i stället för att se sina artiklar som ett personligt alster, borde se dem som produkten som tiningen ska sälja för att gå med vinst. Allt annat bromsar företaget i dess ekonomiska utveckling. Han sparar inte på krutet när han ska beskriva den typiska journalisttypen, och deras mindre älskärda personlighetsdrag.

- Journalisterna lägger för stor prestige i sitt eget namn. De har lite väl mycket Nietzsche över sig. Ta Göteborgs posten som exempel, den tar två och en halv timme att läsa. En läsare ägnar sig enligt undersökningar åt tidningen i 30 minuter. En del av det är ett uttryck för att journalisterna är lite väl själviska, säger han.

Enligt Oscar Westlund har tidningsbranschen mycket att lära av företag

som Google. Och hans argument väger tungt i en diskussion som handlar om konkurrenskraften hos en produkt. Google omsätter mer i annonsintäkter än alla stora svenska tidningar tillsammans, menar Oscar Westlund.

- Tidningarna är dåliga på att känna sin läsargrupp. De vet inte vilka de är, och kan därför inte anpassa innehållet efter deras önskemål, vilket skulle underlätta annonsförsäljningen. Man måste tänka gemensamt på en redaktion för att anpassa innehållet på bästa sätt.

Marknadsanpassningen är alltså det som Oscar Westlund ser som nästa steg för tidningsbranschen, om den inte väljer att gå i graven med bara minnen kvar.

- Branschen har två val som jag ser det. Antingen sitta kvar på ett sjunkande skepp, eller anpassa sig efter marknaden, säger han.

Louise Josborg

Analys: Den långa svansen: medielogikens död?

Medelogen innebär att då konkurrensen växer, ökar också förekomsten av de tekniker som medierna använder sig av för att locka till sig publik. Internet har ökat konkurrensen och borde därför rimligtvis också öka användningen av dessa tekniker inom medierna. Men Kent Asp, professor i journalistik vid Göteborgs universitet spekulerar i en annan framtid:

– Någon gång måste den [medielogen] plana ut och en stor sak är nätet som innebär att det ges möjlighet att frångå anpassning till de gamla medierna och verka på nya sätt.

Det jag tror att han talar om är den långa svansen.

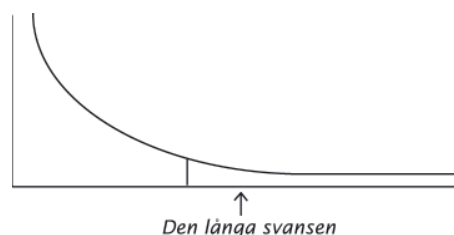
I oktober 2004 myntade Cris Anderson, chefredaktör för tidskriften the Wire, uttrycket i en uppmärksammad

artikel i samma tidning. Kortfattat kan iden beskrivas som att den sammanlagda förtjänsten av många småsäljande produkter (den långa svansen) kan bli större än förtjänsten från försäljningen av några stora hitar. Tidigare har hitarna stått för merparten av mediebolagens vinst men med ny teknik, som gör det både lättare att hitta smalare material och billigare att lagra och tillhandhålla det, blir resultatet det motsatta. Cris Anderson formulerade det såhär:

”Om 1900-talets underhållningsindustri handlade om träffar [hits], kommer 2000-talets handla lika mycket om missar [misses]”

Traditionellt behövs ett stort antal konsumenter av en film eller en skiva för att den skall gå runt och kunna betala produktionskostnader och an-

nan infrastruktur. En producent måste då arbeta med hitsspråket för att få så många som möjligt av publiken att välja just sin enskilda storsatsning. Det är kanske detta som är själva definitionen av begreppet mainstream. Publiken blir en enhet att jaga procentandelar ur, och storsatsningar går före smalare projekt. Men då produktionskostnaderna går ner och användaren själv kan välja från en gigantisk databas av filmer el-

ler musik (som lagras till praktiskt taget

obefintlig kostnad) minskar behovet av stora hitar. Så är den smak som tar sitt uttryck i hitkulturen endast ett resultat av marknadens villkor och inte ett faktiskt val hos publiken? Cris Anderson skriver i sin artikel:

”Allt för länge har vi underkastat oss den minsta gemensamma nämnarens tyrrani, utsatta för hjärndöda sommarplågor och fabriksstillverkad pop. Varför? Ekonomin. Många av våra föreställningar om populär smak är egentligen rester av en dålig matchning av tillgång och efterfrågan. Ett marknadens svar på otillräcklig distribution.”

Jag tror att samma resonemang kan föras över till journalistiken. Om vi ser hiten som modellen för hur man lyckas, kan vi lätt jämföra begreppet med medielogiken. En kvällstidning med sin

enorma produktionsapparat måste välja de tekniker som ger så många läsare att tidningen går runt. Den minsta gemensamma nämnarens tekniker. Men då mängden alternativa medier ökar i samma takt som sökmotorer och rekommendationssystem förbättras minskar det gamla behovet av mainstreamvinkling. Det går att tjäna pengar på många smala medier, bara man hittar ut till rätt målgrupp. Resultatet kan man kalla en minskad medielogik, fast kanske hellre en annorlunda sådan. En perfekt utformad medielogik för varje enskild konsument. Eller för att använda en (genom internet) redan realiserad metafor. En egen löpsedel som bara innehåller det just du vill läsa.

Detta leder inte automatiskt till de stora mediernas död. Men det leder till

en omformulering av villkoren för sätet att nå ut med och sälja information. Att av hålla fast vid tidningsformen och löpsedelsmetodiken kanske är lika dumt som att forstätta karva i sina träsnitt efter Gutenbergs tryckpress. Vackert och nostalgiskt, men knappast framtiden.

Journalisten Göran Rosenberg tangrar ämnet i sin bok ”tankar om journalistik” där han diskuterar det han kallar ”centralredaktioner” och vad han tror om deras förestående död.

”Den offentliga arenans fragmentisering, individualisering och marginalisering riskerar därmed inte bara att ta död på all världens centralredaktioner – utan också på journalistiken som vi hittills känt den.”

Karl Martinsson

Slutord

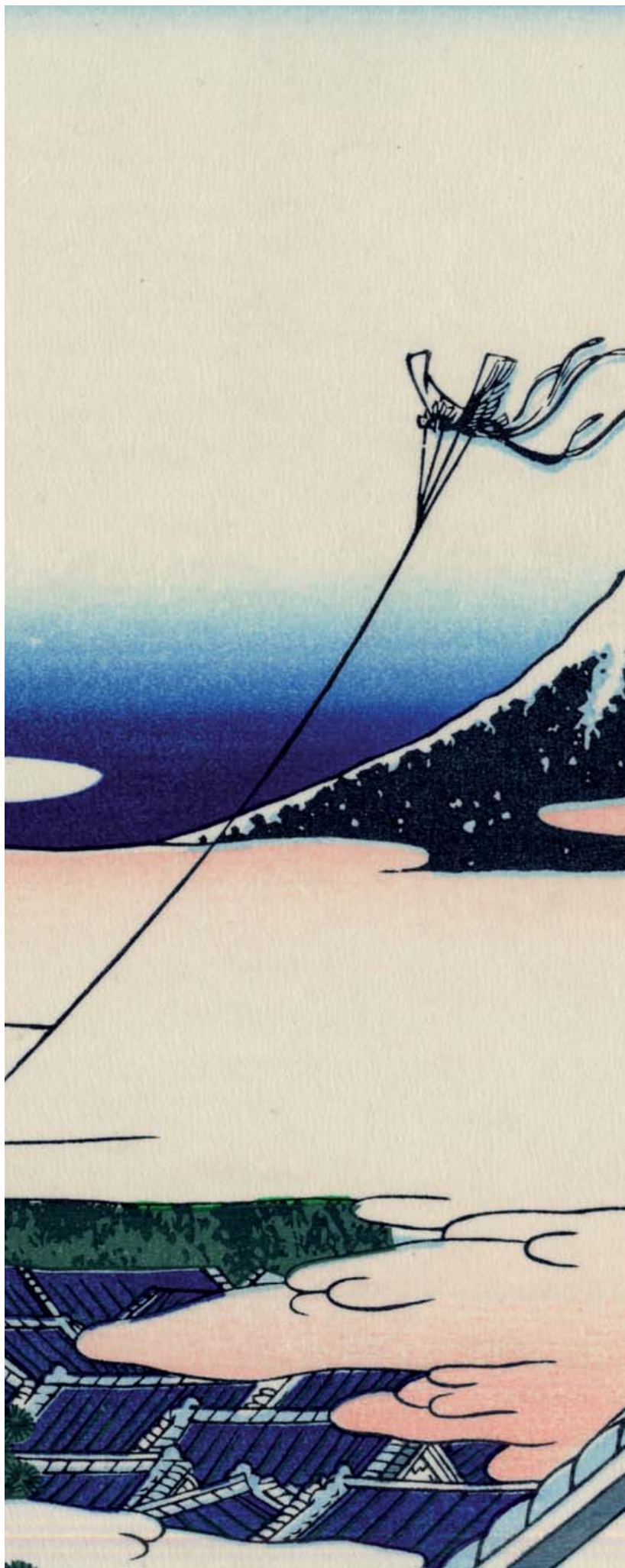
Vi har hört berättelser från reportrar, drabbade och offer inom katastrofjournalistiken. I vår undersökning ser vi att Aftonbladet blivit mer personifierad. Genomgående, utom om man frågar dem själva, kan man se en skepsis och en oro över utvecklingen. Det är också inte otroligt att anta att andra medier i samma genre har följt efter, även om man inte kunde se samma förändring hos DN. Risken för den enskilde att komma i kläm i integritetsfrågor har således ökat. Detta illustreras också i de drabbade Kent Härstedts och Pigge Werkelins berättelser och deras skepsis mot medierna.

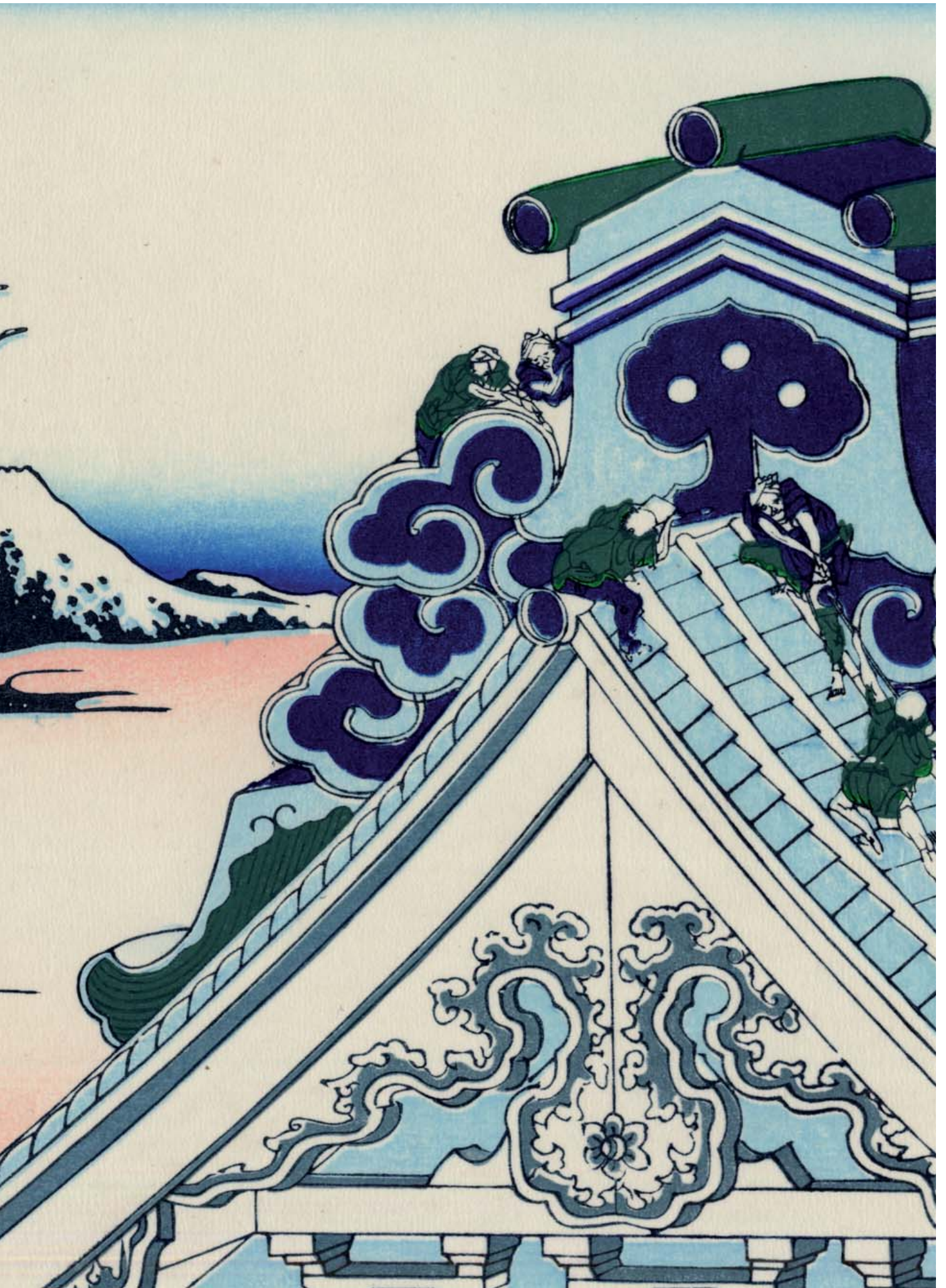
Men samtidigt finns det en dubbelhet. Pigge Werkelin ångrar inte att han använde sig av medierna, Svante Lidén från Aftonbladet anser att hans tidning har gjort allt helt rätt och till och med Ole Rotenborg från DN anser att svenska medier är ”överetiska och ängsliga av sig”. Den största ytterligheten står nog Kent Härstedt för som anser att medier inte alls skall prata med drabbade. I alla fall inte direkt efter olyckan. Det är kanske denna dubbelhet som behöver utforskas, för finns det inte också legitima skäl till att situationen ser ut som den gör. Det finns en efterfråga efter det som skrivs och visas i Aftonbladet. Annars hade det aldrig publicerats. Om denna efterfråga är statisk eller ej diskuteras i analysen om den långa svansen på föregående sida men en fråga kvarstår. Är det fel att ge människor vad de vill ha?

En efterfrågan efter att, utöver den rena informationen, som utomstående kunna uppleva och förstå stora katastrofer är kanske inte odelat fel. Om en känsla av empati och vilja att hjälpa till väcks då en människa ser en bild på ett offer. Är det då dåligt att visa bilden? Samtidigt kan människor komma till skada. Den enorma press det innebär att vara efterlevande och talesman för någonting fruktansvärt, beskriver Kent Härstedt till exempel i sin bok.

Ännu en risk finns. Att katastroferna blir vardagsmat. Att människor blir avtrubbade, i det globaliseringsens medielandskap där man kan serveras en katastrof om dagen från någon del av världen, om man så önskar. Ju närmre man kommer människor som lider, desto vanare blir man vid att människor lider. De moraliska aspekterna är många, men det är för ett annat magasin.

Karl Martinsson

富嶽三十六景 神奈川沖
浪裏

丁舟江富嶽三十六景

Arbetsrapport

Källförteckning:

Undersökningmaterial

- 45 artiklar i Aftonbladet 28 september – 2 oktober 1994
- 45 artiklar i Aftonbladet 27-30 december 2004
- 45 artiklar i Dagens Nyheter 29 september – 1 oktober 1994
- 45 artiklar i Dagens Nyheter 27-31 december 2004

Skriftliga källor och tidigare forskning

- ”Katastrofens öga” L. Englund, Göteborg, 2008
- ”JMG årsbok 2004 –Året då vågen kom”, red. U. Sättereie, Göteborg, 2005
- SOU 1999:68, Nohrstedt
- ”Mäktiga massmedier” K. Asp, 1986
- ”Tankar om journalistik” Göran Rosenberg, 2000
- ”Det som inte kunde ske”, Kent Härstedt, 1995
- ”Media: Struktur, vridning og drama” Gudmund Hernes, 1983
- ”Medialisering, medielogik, mediekraati” Kent Asp, 1990
- ”The long tail : why the future of business is selling less of more” Cris Anderson, 2006
- ”Tsunamins genomslag” Tomas Andersson Odén, Marin Ghersetti och Ulf Wallin, 2005
- ”Estonia i nyheterna” Stig Hadenius, Lowe Hedman och Kjell Nowak, 1996

Intervjuer

- Oscar Westlund, doktorand JMG, 2008-11-09
- Gunilla Eldh, tidigare reporter på Dagens Nyheter, 2008-11-06
- Ole Rotenberg, Skåne/danmarkskorrespondent och tidigare nyhetschef på Dagens Nyheter, 2008-11-07
- Stig ”Pigge” Werkelin, uppmärksammas i pressen tiden efter Tsunamin, 2008-11-06
- Eva Werkelin, syster till Stig ”Pigge” Werkelin, 2008-11-05
- Kent Asp, professor på JMG, 2008-11-03
- Kent Härstedt, uppmärksammas i pressen tiden efter estoniakatastrofen, 2008-11-10
- Svante Lindèn, Aftonbladet, 2008-11-09
- Liselotte Englund, universitetslärare vid Karlsstads universitet, 2008-11-10

Bildmaterial:

- Alla illustrationer utan bildtext kommer från Wikipedia commons fria arkiv
- Alla bilder på person är pressbilder från respektive hemsida.
- Illustrationen av den långa svansen är egen.

Undersökningen:

Vi har valt att placera hela undersökningen i magasinet för att få det hela mer sammanhängande. Därför finns följande avsnitt om undersökningens syfte och metod också i magasinet:

Syfte och frågeställning

Vi har med vår undersökning försökt utreda i vilken riktning journalistiken i Sverige har utvecklats mellan två stora kriser, Estonia (1994) och Tsunamin (2004), mot bakgrund av de olika teoretiska perspektiv som beskrivits ovan. År 1998 inträffade Backabranden i Göteborg. En mycket uppmärksam händelse på grund av att dödsiffran var mycket hög och att alla de drabbade var ungdomar. Medias rapportering efter branden skapade stor debatt om de (som många kallade dem) övertramp i rapporteringen, bland annat i bildmaterialet, som publicerades. Åstadkom debatten några förändringar? I så fall, märktes den skillnaden vid rapporteringen från tsunamikatastrofen som inträffade sex år efter Backabranden, och skiljde sig tsunamirapporteringen från den vid Estonias förlisning fyra år före branden.

Undersökningen försöker svara på om svenska medier inom krisjournalistikens område har blivit bättre och på att hantera frågan om offrens integritet. Möjligen som resultat av den allmänna debatten. Eller har användningen av medielogikens grepp tagit överhanden i den journalistiska produkten, och resulterat i att exponeringen av människor i utsatta lägen ökat?

Metod

Undersökningens källmaterial utgörs av rapporteringen i Dagens Nyheter och Aftonbladet dagarna efter estoniakatastrofen 1994 och tsunamin 2004. Händelserna är jämförbara av flera anledningar: Händelserna var båda mycket dramatiska och plötsliga. Ingen längre konflikt hade föregått utan båda katastroferna var mycket oväntade. Båda händelserna inträffade utanför Sveriges gränser vilket resulterade i ett svårt räddningsarbete och svårigheter med att hitta och identifiera döda. Denna förvirring ledde till en liknande kaosartad stämning direkt efter de båda katastroferna. Åtalet omkomna svenskar var också obehagligt lika. 551 personer vid estoniakatastrofen mot 543 i tsunamin. Händelserna har också mer abstrakta likheter i konflikten mellan människa/natur och konflikten mellan den lilla människan och det ofantliga havet. Händelserna var också jämförbara i mediebevakning. De är de två största katastroferna som drabbat Sverige under mycket lång tid och tog båda totalt över nyhetsflödet då de inträffade. Händelserna inträffade tio år från varandra och den senaste, tsunamin, inträffade så pass nyligen att den fortfarande kan vara relevant idag.

Det finns givetvis också skillnader mellan händelserna som måste belysas. tsunamikatastrofen inträffade mycket längre bort än Estonias förlisning. Många fler överlevde också tsunamin än Estonia, vilket resulterade i ett stort antal fler möjliga ögonvittnen. Oklarheten efter tsunamikatastrofen sträckte också ut sig under längre tid än efter Estonia. Det var länge svårt att veta hur många som skadats och var ens anhöriga fanns. Efter Estonia fick man relativt fort, klara dödslistor och en bättre överblick. Tidsaspekten är också en viktig skillnad. Under de tio år som skiljer de båda olyckorna åt utvecklades tekniken otroligt mycket. Mobiltelefoner och digitalkameror gjorde rapporteringen enklare och ökade stort tillgängligheten på material från allmänheten.

Ett fast antal artiklar med tillhörande bildmaterial, 45 stycken, studerades i vardera tidning, och vid vardera händelse. Följaktligen skiljer sig datummärkningen av artiklarna något. Visst kan man diskutera den urvalsmodellen med tanke på de olika skeden som rapporteringen befinner sig ifrån en dag till en annan. Men om valet fallit på att studera rapporteringen under en viss tidsperiod i stället, hade det jämförbara materialet skiftat väldigt mycket i storlek. Både mellan tidningarna och inom tidningarna men också mellan de olika händelserna. Detta på grund av stilistiska skillnader i layouten. Aftonbladets artiklar var till exempel textmässigt mycket kortare än DN:s, men tog upp mycket mer utrymme i tidningen på grund av uppblåsta bilder. DN har mellan de båda händelserna också bytt format från fullformat till tabloid. Med dessa skillnader i åtanke kändes ett fast antal artiklar som den mest rättvisa jämförelsen, istället för exempelvis ett fast antal dagar eller sidor.

De 45 artiklarna från varje tidning och tillfälle är alla stora eller halvstora artiklar som rör händelsen. Artiklar på två spalter eller mindre har valts bort om artikeln inte är huvudartikeln på uppslaget eller sidan. Detta på grund av att det i de lite större artiklarna finns utrymme för vridning och dramatisering som inte finns i de mindre.

Vi har sorterat bort ledare, krönikor och rena listartiklar (exempelvis listor på offer och liknande) på grund av att man knappast kan väga graden av personifiering och dramatisering i dessa artiklar. De två förstnämnda kategorierna är av naturen personliga och arumenterande och kravet på objektivitet finns inte där på samma sätt. Därför är de inte relevanta i jämförelsen. Listartiklar kan knappast heller kallas för journalistiskt material, då det ofta kopierats från myndigheter och publiceras som enbart information, utan bearbetning.

Man hade även kunnat tänka sig en urvalsmodell som grundade sig på ett större material och varit av mer kvantitativ art. Men på grund frågeställningens art föll valet på ett mindre källmaterial. Tidsramen för arbetet var här även en aspekt att ta hänsyn till.

Att det blev just Dagens Nyheter och Aftonbladet som valet av källmaterial föll på, beror på vad de representerar. Dels den lösnummerfinansierade kvällspressen där Aftonbladet leder loppet. Dels den något högre ansedda morgonpressen som till stor del finansieras av presstöd, och inom vilken Dagens Nyheter utgör ett av de högsta hönsen. Samtidigt finns stora skillnader mellan tidningarnas journalistiska ambitioner och deras målgrupper, vilket gör dem ojämförbara på vissa punkter. Men för att besvara frågeställningen som ligger till grund för det här arbetet kan man jämföra dem båda, eftersom den personliga integriteten är något som är genreöverskridande, och alltså gäller dem båda.

Varje artikel, inklusive tillhörande bild, analyserades utifrån följande frågeschema:

1. Dramatisering

1:1 Finns det en konflikt?

1:2 Är konflikten konkret?

1:3 Får båda sidor komma till tals? Ansvariga – får de utveckla sina ståndpunkter? Har journalisten redan bestämt sig?

1:4 Förekommer värdeord? (från journalisten, offret etc)

1:5 Finns det bilder? Är de dramatiska, känsllosamma?

1:6 Förekommer citatrubriker (från offer, drabbade)?

1:7 Förekommer dramatiska detaljer?

1:8 Finns det grafik?

2. personifiering

2:1 Vem figurerar i texten? Drabbad, ansvarig, annan inblandad?

2:2 Finns det ett case, är caset huvudfokus i artikeln?

2:3 Vad är berättarperspektivet i citat? (Jagform? Annan form?)

2:4 Beskriver citaten känslor, händelseförlopp eller orsaker?

2:5 Finns det bild på person? Är bilden dramatisk, känsloladdad?

2:6 Vilken är intervjumiljön? Hemma, på plats, etc?

Som hjälp i tolkningen av materialet sammanställdes statistik av resultaten. Denna kan dock inte sägas ligga till grund för slutsatserna, eftersom materialet är alltför litet för att tillåta något sådant.

Artikeldelen

När undersökningen var klar efter många långa timmar på KTB var det dags att skriva artiklar. De intervjuade var dels forskare som var relevanta för undersökningen och dels reportrar och drabbade som var relevanta för att ge vidare aspekter på problemet. Intervjuerna följde ingen särskild vetenskaplig mall utan var rent journalistiska.

Analys och artiklar syftar till att ge en större bild av situationen och ställa frågor inför framtida forskning.

Övrigt:

Problem:

Vi stötta på några problem under arbetets gång. Ett av det största var det problem som uppstår när femtio journaliststudenter skall undersöka någonting på bibliotekets mikrofilmsarkiv samtidigt. Det fanns inte plats vid mikrofilmsläsarna. Därför var det svårt att få någonting rent konkret gjort första veckan (utöver läsning). Senare planade dock användandet ut och det gick att komma fram. Vi började också sitta mer på kvällstid då det inte var lika fullt.

Ett annat problem som uppstod var upptagna journalister. Journalister på stora dagstidningar verkar inte vara jätteintresserade av att snabbt ställa upp på intervjuer med studenter. Några intervjuer fick vi dock till sist..

Vem har gjort vad:

Vi delade upp själva kodandet på KTB väldigt demokratiskt, en tidning var. Analysen både utfördes och skrevs tillsammans. På övriga artiklar framgår upphovsman/kvinna av bylinen.

Abstract (Svenska)

Titel: När vågen kommer – Studier av och reflektioner över svensk katastrofjournalistik

Författare: Karl Martinsson och Louise Josborg

Kurs: Journalistikgranskning, 15 poäng

Termin: Höstterminen 2008

Syfte:

Att undersöka hur medias rapportering har förändrats mellan två stora kriser, Estonia (1994) och Tsunami-katastrofen (2004).

Undersökningen försöker främst svara på om svenska medier inom krisjournalistikens område har blivit mer eller mindre personifierade under de tio år som gått mellan händelserna. Ju närmre journalistiken kommer den enskilda individen desto större risk är det givetvis för övertramp och integritetskränkningar görs mot den man kommer nära. Därför är personifieringsgraden en intressant faktor, även om ökad personifiering givetvis inte automatiskt måste innebära kränkt personlig integritet.

Metod:

Undersökningen som arbetet bygger på, är baserad på en kvalitativ innehållsanalys av artiklar som publicerades i Aftonbladet och Dagens Nyheter i samband med Estonia och Tsunamikatastrofen. De skillnader som upptäcktes mellan åren och tidningarna har vi sedan försökt förklara genom analys utifrån både teorier om medielogik och tillspetsning i en konkurrensutsatt medievärld, samt de eventuella förändringar som uppstått på grund av en ökad krishantering på redaktionerna efter den tragiska backabranden som inträffade mellan de båda kriserna i studien.

Huvudresultat:

Vårt resultat av undersökningen är att kvällstidningen aftonbladet blivit mer personifierad under de tio åren mellan katastroferna. Samtidigt har inte morgontidningen Dagens nyheter förändrats särskilt mycket. En förklaring till detta kan vara att aftonbladet finansieras av lösnummerförsäljning och därför är mer mottaglig för mediekonkurrensen och därmed medielogiken än Dagens nyheter som är prenumerationsbaserad.

Abstract (English)

Title: When the wave strikes – A study of Swedish catastrophe journalism

Authors: Karl Martinsson and Louise Josborg

Course: Journalistikgranskning, 15 points

Semester: Autumn 2008

Purpose:

To examine how the reports from the Swedish media has changed between two large crises, Estonia (1994) and the tsunami (2004).

The main purpose of the study is find out if the Swedish media has become more or less personified in the area of crisis journalism during the ten years between the two situations.

The closer the journalism gets to a single individual, the greater are perhaps the risk of getting to close and hurt the individual. Because of this is the rate of personification interesting, even if a high rate not necessarily have to mean low personal integrity.

Method:

The study is based on a quality analyses of articles that was published in the Swedish newspapers Aftonbladet and Dagens Nyheter soon after Estonia and the tsunami.

We tried to explain the differences that was found between the years and the newspapers by the help of both the media logic theory (the results of the competition on the media market) and the possible changes after a increased crisis education at the newspapers after the tragic fire in Gothenburg between the two other crises.

Main results:

The main result of the study is that the evening paper Aftonbladet has been more personified than the morning paper Dagens Nyheter during the ten years. This can be explained by the fact that Dagens Nyheter is sold by subscription while Aftonbladet is sold one by one. Therefore, Aftonbladet could be more exposed to the competition of the media logic.